

AZ ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETEK MAROSVÁSÁR- HELYI KÖZPONTJA

LÁSZLÓ MÁRTON

ELŐZMÉNYEK

Erdélyben a szövetkezeti mozgalom elterjedése a XIX. század második felében kezdődött el. A szövetkezetek mozgalomszerű szervezésének kezdete a Pest megyei hitelszövetkezetek szervezőinek, Károlyi Sándornak, György Endrének és Hajós Józsefnek erdélyi, a szövetkezeti mozgalmat népszerűsítő körútjához (1891. október 21–25.) köthető.¹ Sikerült megnyerniük a szövetkezeti mozgalomnak néhány lelkes erdélyi értelmiségit is, köztük Gidófalvi István szászrégeni közjegyzőt. Gidófalvi István vált az erdélyi, ezen belül főleg az akkori Maros-Torda vármegyei szövetkezeti mozgalom legfőbb szervezőjévé. Gyakorlati szervezőként több száz szövetkezet megszervezésében vett részt. Elméleti munkássággal is szolgálta a szövetkezeti mozgalmat: rendszeresen cikkeket közölt a szövetkezetekről.

1890-től a szövetkezeti mozgalom támogatójává vált a Görgényi Református Egyházmegye, 1894 júniusában pedig Szász Domokos erdélyi református püspököt is sikerült megnyerni az ügynek.² A szövetkezeti mozgalom keretében Maros-Torda vármegyében eleinte főleg hitelszövetkezetek alakultak. Fogyasztási szövetkezetek leginkább a századforduló után jöttek létre, tej- és állattenyésztő szövetkezetek pedig az 1910-es évektől.

Az első világháború után a Romániához csatolt magyarországi területekkel együtt több mint ezer magyar szövetkezet került át Romániához. Ezek közül, állami támogatás híján, 1918 és 1920 között mintegy négyszáz megszűnt.³

1 Hunyadi Attila: Nemzetépítés és szövetkezeti politika. *Székelyföld*, 2002. 5. sz. 99.

2 Szabó Miklós (szerk.): *Sáromberke 1319–1994*. Kolozsvár, 1994, kiadja a Sáromberki Református Egyházközség.

3 Hunyadi Attila: A kisebbségi magyar szövetkezeti intézmény a két világháború között. *Korunk*, 2002. április, 65–66.

Az új helyzethez alkalmazkodva, 1920-ban Nagyenyeden 233 fogyasztási szövetkezet alakulásával létrejött a „*Hangya*” *Fogyasztási Szövetkezetek Központja*, illetve Kolozsváron 403 hitelszövetkezettel megalakult a „*Szövetség*” *Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja*. Ezeket csak 1922-ben ismerte el a román állam. Az 1940. évi impériumváltás ismét változást hozott a szövetkezetek életében.

AZ ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETI KÖZPONT MEGALAKULÁSA, VEZETŐSÉG ÉS NÉVHASZNÁLAT

Megalakulás. A bécsi döntés következtében az észak-erdélyi területeken Magyarországhoz 179 Hangya Szövetkezet került át, a többi Dél-Erdélyben maradt. Az impériumváltással előállt új helyzetet megtárgyalandó, 1940. szeptember 4-én Marosvásárhelyen összeült a Hangya Központ Végrehajtó Bizottsága. Itt egy háromtagú intézőbizottságot választottak⁴, amely ideiglenes jelleggel az igazgatósági bizottság hatáskörében hozhatott döntéseket.⁵

Az intézőbizottság, a magyar állam képviselői (pl. a miniszterelnök, a Földművelésügyi Minisztérium, a továbbiakban: FM vezetése), illetve a magyarországi Hangya Szövetkezet vezetői között szeptember eleje és október vége között fontos tárgyalások folytak. Ezek során eldőlt, hogy a visszacsatolt észak-erdélyi területen levő Hangya Szövetkezetek nem olvadnak be a magyarországi Hangya Szövetkezeti Központba, hanem egy saját központot hoznak létre.⁶ Az Észak-Erdélyi Hangya Szövetkezeti Központ formailag tehát megőrizte önállóságát, irányítását viszont Magyarországról küldött hivatalnokok vették át. Mindenekelőtt az ügyvezetői teendők ellátásával a budapesti központból delegált főtisztviselőt, Jánky Endrét bízzák meg.⁷ Ekkor 16⁸ vagy 14⁹ magyarországi szövetkezeti tisztviselő érkezett az Erdélyrészi Hangya Központhoz.

4 Tagjai: Imreh Zsigmond elnök, Schuller Arthur felügyelőbizottsági elnök és Dósa Albert igazgató. Ideiglenesen a vezérigazgatói munkakört is Dósa Albert látta el.

5 *Szövetkezés*, 1950. október 15. 3.

6 *Szövetkezés*, 1940. október 31. 3.

7 A Hangya Szövetkezet jegyzőkönyvei (1940–1945). Igazgatósági és felügyelőbizottsági ülések. OSZK Kézirattár, Folio Hungarica 3634/1 (a továbbiakban: Fol. Hung. 3634/1) 6. Egy ilyen megoldás a magyar kormányzatnak biztosítékot jelenthetett, hogy az erdélyi Hangya Központnak jutott pénzüsszegek elosztásánál érvényesül egy bizonyos fokú magyarországi kontroll. Viszont az új tisztviselőkre az erdélyi Hangya Központnak is szüksége lehetett, hiszen ezek „kijáróemberek” lehettek, akik budapesti kapcsolataik révén megkönnyíthették az ottani ügyintézt.

8 A „*Szövetkezés*” szerint a megnövekedett szervezési feladatok ellátására „rendelte ki” az anyaországi Hangya Központ a négy főtisztviselőt és 12 körzetvezetőt. *Szövetkezés*, 1940. október 31., 3.

9 Az 1940. október 24-i igazgatósági ülésen elhangzottak szerint az Erdélyrészi Hangya Központ kérte őket a budapesti Hangya Központtól, amely 14 tisztviselőt küldött, és átvállalta a fizetésüket. Fol. Hung. 3634/1 4.

LÁSZLÓ MÁRTON: ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETEK
MAROSVÁSÁRHELYI KÖZPONTJA

Az új, az észak-erdélyi Hangya szövetkezeteket magába foglaló szövetkezeti központ 1940. október 24-én alakult meg Marosvásárhelyen. Az új szövetkezeti központ megalakulásakor a már meglévő szövetkezetek újra központi üzlet részt kellett jegyezzenek (vásároljanak) áruvásárlásaikkal arányosan.¹⁰ Egy üzletrész 100 p értékű, minden üzletrész után a belépési díj 2,50 p volt. De mivel sok szövetkezetnek az újonnan létesített központba való belépésre nem volt pénze, ezért az intézőbizottság államkölcsönt vett fel, amiből 200 000 pengőt a már meglévő és működő szövetkezetek között osztott szét.¹¹ A kezdeti időszakban az árubeszerzés csak készpénzre történt, a raktárak csak készpénzre adtak ki árut.¹² Az új szövetkezeti központ nem vette át a nagyenyedi központtal szemben fennálló tartozásokat.¹³ (A vezetőség javasolta, hogy azok a tagszövetkezetek, amelyeknek váltójuk volt, a bankokban váltsák be.)

Nem mindegyik tagszövetkezet fogadta el fenntartás nélkül az új átsorolást. 1940 decemberében egy említés történik a „kolozsmegyei u.n. ellenzéki szövetkezetek mozgalmá”-ról, de az említésen kívül semmi mást nem tudunk.¹⁴

Vezetőség. Az erdélyrészi Hangya Központ vezetőségének legfontosabb tagjai, az elnök és a vezérigazgató magyarországi volt, kinevezésüket valószínűleg egy alku tette lehetővé. A háború előrehaladtával nőtt a FM nyomása a Hangya vezetőségére, magyarországi minisztériumi tisztviselők kinevezését kérte és érte el az igazgatótanácsba.¹⁵ Mivel az Erdélyrészi Hangya Szövetkezeti Központ igazgatótanácsa tagjainak 1/3-át a kolozsvári székhelyű „Szövettség” delegálta¹⁶, az arány fenntartása miatt egyre növelték az igazgatótanács létszámát: míg 1942-ben 8 igazgatósági tag, 1943-ban 12, 1944-ben már 15 volt.

A vezetőség összetétele. Az új szövetkezeti központ megalakulásakor, 1940. október 24-én, Végrehajtó Bizottságot választottak, melynek tagjai: Korparich Ede elnök, Imreh Zsigmond alnök, Tókécs József, Pál Dénes, Kovács Balázs igazgatósági tagok.¹⁷

10 *Szövetkezés*, 1950. október 31. 4.

11 Ez kamatmentes kölcsön volt, a törlesztése 5 év múlva kezdődött, és 10 év alatt kellett visszafizetni. A kisebb szövetkezetek 500, a közepesek 1000, a nagyobbak 1500, a legnagyobbak 3000 pengőt igényelhetek. Ez az eljárás viszont felveti a kérdést: Mi történt a szövetkezetek által a nagyenyedi szövetkezeti központnál lévő üzletrészeikkel?

12 *Szövetkezés*, 1940. október 31. 4.

13 *Szövetkezés*, 1940. október 31. 4.

14 Fol. Hung. 3634/18.

15 Az 1943. augusztus 18-i vezetőségi ülésen a FM felkérte a Hangyát, hogy Balogh Vilmos miniszteri osztályfőnököt válasszák igazgatósági taggá. Fol. Hung. 3634/1 250.

16 Fol. Hung. 3634/1 250.

17 1940. október 24-i igazgatósági ülés. Fol. Hung. 3634/1. 2–3.

Az igazgatósági elnök Haller István helyett¹⁸ Korparich Ede¹⁹ lett. Valószínűsíthetően jó kapcsolatokkal rendelkezett a magyar gazdasági és politikai elitben, mert 1941–44 között az erdélyrészi Hangya részéről ő tárgyalta a miniszterelnökkel és a minisztériumokkal.²⁰ Az igazgatósági alelnök Imreh Zsigmond²¹ lett. Ő az impériumváltás előtt egyik főtisztviselője volt az erdélyi Hangya Központnak. 1942 májusában hunyt el.²² Helyette 1942 júliusában Teleki Arthurt²³ választották meg, ő addig igazgatósági tag volt. Másik alelnöknek Tőkés Józsefet választották²⁴, ő is előzőleg igazgatósági tag volt. Igazgatósági tagok: Berekméri István²⁵, Bethlen László²⁶, Fodor Béla²⁷, Kovács Balázs²⁸, Máthé Dénes²⁹, Páll Dénes³⁰, Teleki Béla³¹, Urmánczy János³².

18 Gróf, ő a Dél-erdélyi Hangya Központnak maradt az elnöke

19 Nyugalmazott tengerész sorhajóhadnagy, földbirtokos, az Erdélyrészi Gazdasági Tanács tagja 1941-ben, 1942-től a Magyar Országgyűlés felsőházának örökös tagja. Az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek Marosvásárhelyi Központja Igazgatóságának és Felügyelőbizottságának 1942. évi jelentése. Marosvásárhely, 1943, 7. Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtár – Fq 8513/1942 (A továbbiakban: Jelentés 1942.), *Szövetkezés*, 1940. október 31., 3., Fol. Hung. 3634/1 204.

20 1941. június 18-i igazgatósági ülés, Fol. Hung. 3634/173.

21 A Háromszék megyei Papolcon született, tanítóképzőt végzett. A kibédi iskola igazgatója lett, és a két világháború alatt sem mozdították el ebből a tisztségéből. Az első világháború alatt ő szervezte meg a falubeli szegény gyerekek gondozását, étellemezését. Kibéden könyvtárat hozott létre, és megalakította az itteni Fogyasztási-, majd Hitelszövetkezetet, illetve a Gazdakört. A Gazdakörön belül gépszínt építtetett, és mezőgazdasági gépeket hozatott. Legelőt bérelt, tenyészállatokat szerzett be, így feljavította a község állatállományát. A községben faiskolát létesített és fellendítette a gyümölcsstermesztést. A helybeli háziipart is fellendítette.

22 *Szövetkezés*, 1942. május 7., 2–3.

23 Gróf, a tancsi Hangya Szövetkezet elnöke, az Erdélyi Gazdasági Egyesület elnöke.

24 Református esperes, a málnási szövetkezet elnöke, 1942 őszétől Háromszék vármegyei felsőházi póttag. Fol. Hung. 3634/1 205.

25 Kisgazda, a sáromberki Hangya Szövetkezet ügyvezető-könyvelője. Az Erdélyrészi Hangya Központ, mint Szövetkezet, Marosvásárhely, Igazgatóságának és Felügyelőbizottságának 1941. évi jelentése. Marosvásárhely, 1942, 7. Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtár – Fq 8513/1941 (a továbbiakban: Jelentés 1941.)

26 Gróf, földbirtokos, országgyűlési képviselő, a Hitelszövetkezetek Szövetségének elnök-igazgatója. *Szövetkezés*, 1950. október 31., 3.

27 Református lelkész, a szilágyballai Hangya Szövetkezet elnöke, az enyedi Hangya volt igazgatósági tagja.

28 Esperes-plébános, a szentkatolnai Hangya Szövetkezet elnöke. Jelentés 1941.

29 Kisgazda, az etédi Hangya Szövetkezet ügyvezető-könyvelője.

30 Unitárius lelkész, a siménfalvi szövetkezet elnöke, 1942 őszétől felsőházi tag. Fol. Hung. 3634/1 205.

31 Gróf, földbirtokos, az EMGE elnöke, az Erdélyrészi Gazdasági Tanács tagja, országgyűlési képviselő.

32 Földbirtokos, a maroshévízi Hangya Szövetkezet elnöke.

33 Földbirtokos, országgyűlési képviselő, a csíksomlyói Hangya Szövetkezet elnöke.

1942/43-ban új tagok is kerültek az igazgatótanácsba: Adorjáni Imre³³, Bethlen László³⁴, Bitay Antal³⁵, Pataky Tibor³⁶. 1943. augusztus 18-án új igazgatósági tagokat választottak³⁷: Balogh Vilmos³⁸, Béli Kálmán³⁹, Kemény Ferenc⁴⁰. A felügyelőbizottság elnöke: Schuller Arthur⁴¹, alelnöke Polonkay Tivadar⁴² lett. A felügyelőbizottság tagjai: Márk Mihály⁴³, Papp István⁴⁴, Rigó János⁴⁵, Szabó János⁴⁶. Egy forrás Telegdy Lászlót is igazgatósági tagként tünteti fel.⁴⁷ 1942/43-ban felügyelőbizottsági taggá választották Nagy Lajost⁴⁸.

A Magyarországról áthozott tisztviselők átvételekor a bérezés körül viták keletkeztek, ugyanis a magyarországi tisztviselők bérezése jóval magasabb lett volna, mint az erdélyieké. (Valószínűleg az anyaországban magasabb volt a Hangya-tisztviselők bérezése, mint Erdélyben.) Végül is, többórás vita után, az anyaországiak bérezését állapították meg a javasoltnál alacsonyabbnak⁴⁹, de a folyamatos fizetésemelésekkel ezt egy éven belül kompenzálták.

Névhasználat. A új szövetkezeti központ hivatalos nevét az 1940. október 24-i megalakuló gyűlésen fogadták el: „Erdélyrészi Hangya Fogyasztási-, Termelő és Értékesítő Szövetkezetek Szövetsége, mint Szövetkezet”. Ezt az elnevezést viszont a budapesti Pénzügyminisztérium nem fogadta el, és közölte, hogy az alapszabályzatot csak akkor hagyja jóvá, ha a szövetkezeti központ nevét átváltoztatják a közgyűlésen az „Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek Marosvásárhelyi Központja” cégszövegre. Az erdélyrészi Hangya vezetői úgy értékelték, hogy a névváltoztatás a budapesti Hangya Központ nyomására történt, mert az presztízsokból ragaszkodott a „Szövetkezetek Szövetsége” elnevezés kizárólagos birtoklásához. A vezetőségi tagok elfogadták az új elnevezést, „de

34 Gróf, földbirtokos, országgyűlési képviselő, a Szövetség Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központjának elnöke.

35 Kántor-tanító, a bogártelki Hangya Szövetkezet ügyvezető-könyvelője.

36 Miniszterelnökségi államtitkár.

37 Fol. Hung. 3634/1 250–251.

38 Miniszteri osztályfőnök, a Földművelésügyi Minisztérium erdélyi kirendeltségének vezetője.

39 Gróf, felsőházi tag, az Erdélyrészi Gazdasági Tanács elnöke.

40 Az ETTSz ügyvezető alelnöke, a csittszentiványi szövetkezet vezetője.

41 A Marosvásárhelyi Takarékpénztár Rt. Igazgatója. Jelentés 1941, 7.

42 Református lelkész, a középpajtai Hangya Szövetkezet elnöke, országgyűlési képviselő. Őt 1942-ben a „Szövetség” delegálta.

43 Református lelkész, az agyagfalvi Hangya Szövetkezet elnöke.

44 Nyugalmozott állami tanító, a kézdialmási Hangya Szövetkezet ügyvezető elnöke.

45 Evangélikus lelkész, a székelyzsombori szövetkezet elnöke.

46 Körzeti iskolafelügyelő, az alsósófalvi Hangya Szövetkezet elnöke.

47 Ő az Erdélyi Gazdasági Egyesület alelnöke volt. *Szövetkezés*, 1950. október 31. 3.

48 Körzeti iskolafelügyelő, az alsósófalvi Hangya Szövetkezet ügyvezető könyvelője.

49 Fol. Hung. 3634/1 43., 44., 50., 53., 66.

50 Fol. Hung. 3634/1 137.

a Hangya Központnak ebben az ügyben tanúsított barátságatlan magatartását a jövőre nézve megjegyzi magának.⁵⁰

A MAGYAR GAZDASÁGBA VALÓ BETAGOZÓDÁS, MÁS GAZDASÁGI SZERVEZETEKEL VALÓ VISZONY

Kormányzati tervek, elképzelések a Hangya Szövetkezettel kapcsolatban. A kormányzat 1940-ben két rövid távú célt tűzött az Erdélyrészi Hangya Szövetkezet elé: a közellátás megszervezését és a visszacsatolt területek szövetkezeti hálózatának kiépítését. 1941 végén⁵¹ pedig – ugyancsak kormányzati utasításra és kormányzati pénzből – gyümölcs- és zöldségfelvásárló, -feldolgozó, tároló kapacitás, illetve háztartási vegyianyagokat gyártó üzemek épültek ki.

Magánkereskedelem versus szövetkezeti kereskedelem. Az Erdélyrészi Hangya (és a többi szövetkezeti társulás is) megalakulása óta állandó támadásoknak volt kitéve, azzal vádolták, hogy tönkreteszi a kiskereskedőket, mivel az iparcikkek árát lenyomja, a mezőgazdasági terményekét pedig tömeges, szervezett felvásárlásával felemeli.

1941 őszén már tárgyalások folytak a szövetkezetek és a magánkereskedelem viszonyának rendezése ügyében Gyulai Tiborral, a Kereskedelmi és Iparkamara vezértitkárával. Két működési tervet készítettek, a további feladat ezek egybeszerkesztése volt.⁵²

1942 elején megegyezés jött létre az Erdélyrészi Gazdasági Tanács közvetítésével az Erdélyrészi Hangya Központ és a kereskedők érdekeit képviselő Kereskedelmi és Iparkamarák között. A megegyezés lényege, hogy a jövőben létesítendő újabb szövetkezetek alapítását, illetve számukra az iparendély megadását egy háromtagú bizottság véleményezi (tagjai: az Erdélyrészi Gazdasági Tanács, az Erdélyrészi Hangya Központ és a területileg illetékes vármegye Kereskedelmi és Iparkamara egy képviselője), abból a szempontból, hogy:

- szükség van-e a tervbe vett szövetkezet felállítására,
- nem akadályozza-e adott esetben az adott helységben lévő magánkereskedő tevékenységét.

Ezek alapján a bizottság csak ott javasolta szövetkezet engedélyezését, ahol nem volt magyar magánkereskedő, és a helység eltartóképesége nem tette lehetővé magánbolt működését.⁵³

51 Fol. Hung. 3634/1 117.

52 Fol. Hung. 3634/1, 84.

53 *Szövetkezés*, 1942. március 19. 9.

54 A bányai szövetkezet. *Szövetkezés*, 1942. július 23. 7.

Gyakorlatilag a magánkereskedelem képviselői elérték a szövetkezetek szabad létrejöttének korlátozását. A szövetkezetek iparendelézeit az Iparügyi Minisztérium adta ki, a fősztolgabírói és a már említett háromtagú tanács véleményezése alapján, ami gyakran egy évet (!) is eltarthatott. (Volt olyan szövetkezet, amely két év után sem rendelkezett iparendeléssel.⁵⁴) Ezzel szemben a magánkereskedők iparendelvényét a fősztolgabírói hivatal minden további eljárás nélkül kiadhatta.

A fogyasztási szövetkezetek működéséhez fontos volt a különböző termékek árusításának engedélyeztetése (dohány-, italárulási engedély), és az, hogy alapélelmiszerek elosztójának (pl. liszt) jelöljék ki a szövetkezetet. A hatósági áru elosztását a helybeli jegyző végezte, itt is történt visszaélés. (Pl. a jegyző a magánkereskedőnek kiadta ezt az engedélyt, a szövetkezetnek viszont nem.) Ennek megfelelően a szövetkezeti panasznapok alkalmával a legtöbb panasz a hatósági bürokráciára vonatkozott. A kérés az iparendelvények gyorsított kiadása, a szövetkezet engedélyeztetésének megkönnyítése volt, oly módon, hogy azokat a fősztolgabíró adhatta ki.⁵⁵

1943 őszén az Erdélyi Párt székelyudvarhelyi tagozatából Szakáts Zoltán és Vágó György képviselők egy, a székelyudvarhelyi tagozat és a „keresztény kiskereskedők” bevonásával tartott értekezleten határozatban kimondták, hogy Hangya Szövetkezet csak olyan községekben alakulhat, ahol keresztény kiskereskedő nincs, ahol pedig ilyen kiskereskedő működik, és szövetkezet is van, „kívánalmas” a szövetkezet beszüntetése. A határozatot aláírásra megküldték a párt többi erdélyi megyei tagozatának, s így került ez az ügy az Erdélyi Párt háromszéki tagozata elé is, ahol Tókécs József esperesnek, az Erdélyrészi Hangya Központ alelnökének erélyes állásfoglalása után a kérdést a napirendről levették.⁵⁶ Erről a kezdeményezésről az Erdélyrészi Hangya Központ vezetői tájékoztatták gróf Teleki Bélát, az Erdélyi Párt elnökét, aki kijelentette, hogy nem ért egyet ezzel a kezdeményezéssel, és gondoskodni fog az ilyen egyéni megmozdulások jövőbeli kiküszöböléséről.⁵⁷

Szövetkezetekkel való viszony. A Hangya Szövetkezeti Központ együttműködött az észak-erdélyi magyar gazdasági élet többi szereplőjével, az EMGE-vel és a Szövetség Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központjával. Az

55 Szövetkezeti panasznapok, ahol a Központ kiküldöttei, illetve a helybeli és környékbeli szövetkezetek képviselői vettek részt: 1942. június 14-én Gyergyószentmiklóson és Maroshévízen, június 21-én Désen és Szászrégenben, július 5-én Székelyudvarhelyen és Székelykeresztúron, július 9-én Erdőszentgyörgyön, július 15-én Nyárádszeredában és Parajdon (*Szövetkezés*, 1942. június 18. 7.; 1942. június 25. 3.; 1942. július 23. 7–8.; 1942. július 30. 11.)

56 Fol. Hung. 3634/1 290.

57 Fol. Hung. 3634/1 291.

58 Fol. Hung. 3634/1 250.

Erdélyrészi Hangya Szövetkezeti Központ igazgatótanácsa tagjainak 1/3-át a kolozsvári székhelyű „Szövetség” delegálta⁵⁸, és viszont.

1942-ben összeütközésre került sor az erdélyrészi Hangya Központ, az EMGE és a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetével, mert mindegyikük állatértékesítést végzett Erdélyben. Ennek kiküszöbölésére tárgyalások kezdődtek az érintett intézmények vezetői között. Az 1942. április 22-i igazgatótanácsi gyűlésen Teleki Béla javaslatát fogadták el, mely szerint a Hangya, az EMGE és a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete közösen létrehoz egy külön állatértékesítő szövetkezetet, a külön-külön működő állatértékesítő intézményeket pedig megszüntetik. Az igazgatótanács elfogadta a javaslatot, de azzal a feltétellel, hogy az állatértékesítő szövetkezet központja lehetőleg Marosvásárhelyen legyen, s ha ez nem lehetséges, akkor Kolozsváron, viszont ebben az esetben Marosvásárhelyen legyen egy kirendeltsége. A másik feltétele, hogy a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete ne legyen részt benne.⁵⁹

1942 őszen alakult meg az Erdélyi Gazdák Állatértékesítő Szövetkezete (EGÁZ).⁶⁰ Ennek üzletrésztőkéjébe 50 000 pengőt fizetett be a Hangya, ugyanennyit az EMGE, és körülbelül 20 000 pengőt a „keresztény állatkereskedők és állattartó gazdák”.⁶¹ Az új szövetkezet a kolozsvári székhelyű „Szövetség” Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja tagja lett⁶². Azokat a Hangyatisztviselőket, akik eddig az állatértékesítési alosztály ügyeit intézték, áthelyezték az EGÁZ-hoz. Az új szövetkezet megalakulásával az Erdélyrészi Hangya 1942. szeptember 15-én beszüntette az állatértékesítést.⁶³

1942 őszen az Erdélyi Méhész Egyesület javaslatot tett közös szövetkezet alakítására méz értékesítésére. A Méhész Egyesület 40 000 pengő pénztőkét kért a Hangyától, és ő maga ugyanannyi értékű ingatlanokkal járult volna hozzá az értékesítési hálózat kiépítéséhez, viszont a rendes osztalékon kívül a teljes tiszta nyereségre igényt tartott. A Hangya Szövetkezet vezetősége anyagi nehézségekre hivatkozva elutasítja a javaslatot.⁶⁴ (Valószínűleg inkább a nyereség elosztására tett javaslat nem volt elfogadható, hiszen ennél sokkal nagyobb értékű befektetéseket eszközöltek, és ingatlaneladásaikból is a kért befektetési összeg többszöröse a rendelkezésükre állt.)

59 Fol. Hung. 3634/1. 134.

60 Az Állatértékesítő Szövetkezet elnöke báró Braunecker Antal, ügyvezető igazgatója Sigmond Ákos EMGE ügyosztályvezető volt. A Hangyát az igazgatóságban Korparich Ede elnök, Fekete János felügyelőbizottsági tag és Jánky Endre vezérigazgató képviselte. A felügyelőbizottságba Székely János Hangya-igazgatót is beválasztották.

61 1942. november 11-i igazgatósági ülés. Fol. Hung. 3634/1. 190–191.

62 *Szövetkezés*, 1942. október 29. 5.

63 Fol. Hung. 3634/1. 294.

64 Fol. Hung. 3634/1 194., 199.

65 Fol. Hung. 3634/1 164., 192–193.

1942 őszén több erdélyi gazdasági szervezettel közösen hozták létre a Szárhegyi Lenfeldolgozó Szövetkezetet. A Lenfeldolgozó Szövetkezet alaptőkéjét a következők adták össze: „Szövetség” Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja (100 000 P), EMGE (50 000 P), Szárhegyi Gazdasági Szövetkezet (10 000P), magánszemélyek (4 000 P), Földművelésügyi Minisztérium (200 000 P), és az Erdélyrészi Hangya Szövetkezeti Központ (100 000 P).⁶⁵

1943-ban a „Szövetség” kezelésében lévő tejjüzemeknél gazdasági nehézségek voltak. Ezért 1943. március elején közölte a földművelésügyi miniszter a Hangya elnökével, Korparich Edével azt a tervét, hogy a „Szövetség” Szövetkezeti Központ tulajdonában levő tejjüzemeket az Erdélyrészi Hangya vegye át, és javaslat kidolgozására szólította fel Korparich Edét. Ő, „miután a miniszter tudomására hozta a Szövetséggel fennálló jó viszonyra várható kedvezőtlen hatásokat, a javaslatot megtette.”⁶⁶ A javaslat lényege az lehetett, hogy a tejtelepek alakuljanak Hangya Szövetkezetekké⁶⁷, és így a Hangya Szövetkezet átvenné őket. Ezt a javaslatot a miniszter elutasította.

Korparich felkérésére Jeszenszky Ferenc kormánybiztos tájékoztatta a „Szövetség” vezetőségét a miniszter szándékáról. Az Erdélyrészi Hangya Központ 1943. május 5-i ülésén Korparich a javaslata utólagos jóváhagyását kérte.⁶⁸ Nem ismerjük Korparich javaslatát teljes részletességében, de nem nyerte el az igazgatósági tagok többségének beleegyezését. A feszült légkörű ülésen gróf Teleki Béla igazgatósági tag fejezte ki az erdélyi tagok véleményét: „nem járulhat hozzá ilyen javaslathoz, mely intézményeink belső életébe való beavatkozás és az autonómia csorbítása”⁶⁹.

Bethlen László igazgatósági tag ismertette a tejjüzemek létesítésének történetét, és azt a helyzetet, mely a Pénzintézeti Központ észrevételei folytán a „Szövetség” számára kialakult. Szerinte, ha a tejjüzemek további kezeléséről a Pénzintézeti Központ állásfoglalása miatt le is kell mondania a „Szövetségnek”, nem kényszeríthető egy értéken aluli elidegenítésre. Javasolta egy külön tejszövetkezet létesítését, amelyet az EMGE, a „Szövetség” és az Erdélyrészi Hangya alakítson meg. Ezt az álláspontot támogatták végül Tőkés József, Polonkay Tivadar, Bitay Antal, Fodor Béla, Berekméri István és Fekete János igazgatósági tagok. Ezek után Korparich Ede feltette a kérdést „hogyan az elhangzott felszólalásokat úgy tekintheti-e, hogy a kért felmentvényt nem kapja meg. Miután a kérdésre választ nem kapott, Elnök megállapítja az igazgatóság azon határoza-

66 Fol. Hung. 3634/1 230.

67 Fol. Hung. 3634/1 250., 231.

68 „Felmentvényt” az intézkedéséhez.

69 Fol. Hung. 3634/1 230.

70 „Végrehajtó Bizottság, miután meggyőződése szerint az 1943. május 5-én tejjügyben hozott

tát, hogy az Elnöknek a kért felmentvényt nem adja meg.” Ezek után Korparich Ede lemondott elnöki tisztségéről. A tárgyalásokat követően végül egy az 1943. június 11-i ülésen a végrehajtó bizottság formailag visszakozott⁷⁰. Majd Korparich visszavonta lemondását. A végrehajtó bizottság viszont az önálló tejszövetkezet alapítását szorgalmazta továbbra is, amelyet az erdélyi magyar gazdasági szervezetek hozzanak létre, de az alaptókéat a magyar állam adja hozzá. Székhelyként pedig Marosvásárhelyt kívánták.

1943. augusztus 2–3-án a Földművelésügyi Minisztériumban értekezletet tartottak az erdélyi gazdasági szervezetek vezetői, itt elhatározták, hogy külön tejbegyűjtő szövetkezetet állítanak fel. A tervek szerint a leendő szövetkezet alaptókéjében a „Szövetség” 25%-kal, a Hangya 25%-kal, az OMTK 25%-kal, a tejszövetkezetek 5%-kal és az erdélyi gazdaérdekeltségek 20%-kal vennének részt. Az össztóke 1 600 000 lenne, abból 400 000-at kellene a Hangya adjon.⁷¹ Urmánczy János, gróf Teleki Béla és Pál Dénes igazgatósági tagok aggályosnak tartották egy anyaországi vállalat részvételét, de „*gróf Bethlen László megnyugtató kijelentései után*” ők is támogatták a javaslatot. Az igazgatótanács értékelése szerint a Hangyának nem állt rendelkezésére ennyi tőke, de banki hitelekkel megoldhatónak tartották az összeg előteremtését.

1943. október 5-én Marosvásárhelyen alakították meg a tejszövetkezetet. Alaptókéje 600 000 pengő volt, ebbe adott a nyolc erdélyi állattenyésztő egyesület összesen 100 000 pengőt, az EMGE 100 000 pengőt, a „Szövetség” 100 000 pengőt, az OMTK 100 000 pengőt, az erdélyi tejszövetkezetek 100 000 pengőt és a Hangya 100 000 pengőt.⁷² A tejszövetkezet igazgatósági elnöke gr. Teleki Mihály, ügyvezető-alelnöke báró Kemény Ferenc, második alelnöke Zoltáni Pál lett.⁷³

1943. október 6-án döntés született arról, hogy az Erdélyrészi Hangya, az erdélyi „Szövetség” Szövetkezeti Központ és a galántai Hanza Központi Szövetkezet közös beszerzőirodát nyit Budapesten. A terv szerint felszámolnák a külön Hangya bevásárló irodát, és létrehoznák a Szövetkezetek Közös Egyesülését (SzÖKE), ez intézné a beszerzéseket és az értékesítéseket.⁷⁴ A terv részeként kölcsönös üzlet-részjegyzéssel tagtulajdonosokká váltak. Mivel a Hangya már üzletrészes volt a Szövetségben, csak a Hanzában kellett 5000 P értékben üzletrészt vásároljon.

igazgatósági határozat sajátos félreértésen alapul, kimondja, hogy Elnöknek intézkedéseivel szemben bizalommal viseltetik. Kéri, hogy elnök is vonja vissza lemondását.” Fol. Hung. 3634/1 242.

71 Fol. Hung. 3634/1 261.

72 Fol. Hung. 3634/1 278.

73 Fol. Hung. 3634/1 279.

74 Fol. Hung. 3634/1 269–272.

75 Jelentés 1941.

1943. szeptember 4-én Marosvásárhelyen az EMGE, a „Szövetség” és a Hangya értekezletet tartott, ahol jövőbeli együttműködésről határoztak. Megállapodtak egy elnöki tanács, egy előadói tanács és egy közös, 12 tagú bizottság létrehozásáról. Az együttműködés célja az erdélyi gazdasági kérdések megbeszélése, gazdasági problémák megoldása, közös propaganda és az egymás közti viták megoldása.

AZ ERDÉLYRÉSZI HANGYA GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGE

1940-ben az eddig meglévő fogyasztási üzletág mellé a szövetségi értékesítést és termelést is megszervezték.⁷⁵ A továbbiakban ezen három ágazat szertart tárgyalom a Hangya Központ tevékenységét.

ÁRUFORGALMAZÁSI (FOGYASZTÁSI) ÜZLETÁG

Áruforgalmazási hálózat kiépítése. Az impériumváltás után a kormányzat utasítására egy áruterjesztő hálózatot kellett kiépíteni. A feladat megismerése után az Erdélyrészi Hangya vezetői költségvetést és emlékiratot készítettek a magyar kormánynak, hogy mennyibe kerülne az áruraktárak felállítása. A kormány erre a célra 400 000 pengő kamatmentes kölcsönt bocsátott a Szövetkezet rendelkezésére.

Viszonylag rövid időn belül egy országos áruellátó hálózatot építettek ki. A nagyenyedi Hangya Központtól átvett három áruraktárat⁷⁶ kirendeltségekké minősítették. Kolozsváron egy újabb kirendeltséget nyitottak. A régi (romániai) árubeszerzési források kiesése miatt Budapesten árubeszerző raktárat állítottak fel, innen szereztek be a szövetségi boltok számára az árut. A forgótőke kezdeti hiánya miatt az első árukészleteket a budapesti Hangya Szövetségi Központ adta, bizományba.

1941. november 15-ig már felállították 11 helységben az áruraktárakat, de még nem mindegyik működött⁷⁷. Az év végéig további 3 helységben létesítettek áruraktárakat.

1943 végén határozatot hoztak fiókküzetek felállításáról Désaknán, Szilágysomlyón és Zilahon.⁷⁸

76 Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy és Székelyudvarhely.

77 Baróton, Bánffyhunyadon, Gyergyószentmiklóson, Kézdivásárhelyen, Maroshévízen, Nyárádszeredában, Parajdon, Szászrégenben, Székelykeresztúron, Szilágysomlyón, Tasnádon. *Szövetkezés*, 1950. november 15. 8.

78 Fol. Hung. 3634/1 291.

79 Jelentés 1942.

SZÖVETKEZETEK ERDÉLYBEN ÉS EURÓPÁBAN

Áruellátás. A fogyasztási üzletágat alapvetően befolyásoló egyik tényező az áruval való ellátottság volt, az alábbiakban ezt összegzem.

Áru	Mennyiség	Év		
		1941	1942	1943
Liszt	kg	11 141 200	7 505 273	5 878 452
Termény	kg	613 640	274 389	81 584
Cukor	kg	4 461 124	3 927 581	2 828 102
Só	kg	2 573 047	3 015 724	2 479 416
Szesz	Lt	169 776	192 006	78 111
Bor	Lt	420 745	681 546	1 328 950
Szeszpárlat	Lt	60 594	101 182	380 091
Likőr	Lt	44 808	110 511	
Rum	Lt	23 114	51 556	
Rizs	kg	391 613	377 077	
Mosósóda	kg	174 120	92 173	–
Ecet	Lt	228 986	313 116	444 865
Rézgálic	kg	164 392	80 183	164 508
Rézmészpor	v	23 491	23 567	
Raffia	kg	19 103	8302	–
Rúdvas	v	300 329	118 070	60 809
Sodronyszeg	kg	53 233	76 959	38 375
Lópatkószeg	csg	9324	6009	–
Kasza	db	23 978	21 143	33 737
Kapa	db	2834	1643	
Lapát és ásó	db	7985	5483	
Vasvilla	db	13 626	4016	
Zománczozott edény	db	150 416	n. a.	
Eke	db	31	137	130
Szacskavágó	db	34	55	
Répavágó	db	52	46	

*Egyes áru fajtákat, amelyeket bonyolultabb mérni (pl. vegyesáru, ruhák, textiláru), nem tüntettek fel.

A forgalmazott árumennyiség értékelésénél figyelembe kell vennünk, hogy háborús hiánygazdaság alakult ki. A háború előrehaladtával egyre érezhetőbbé vált az áruhiány, főleg a legkeresettebb termékekből. Évről évre folyamatosan csökken a forgalmazott alapélelmiszerek mennyisége, és 1943-ra fejadagot vezettek be a legfontosabb alapélelmiszerekre. Emiatt a forgalmazott liszt mennyisége 1943-ban kevesebb mint fele volt az 1941. évnek. A forgalmazott cukor mennyisége majdnem felére csökkent ugyanarra az időszakra. A terményforgalmazás még nagyobb mértékben csökkent.

**LÁSZLÓ MÁRTON: ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETEK
MAROSVÁSÁRHELYI KÖZPONTJA**

A fémből készült termékek mennyisége is meredek esést mutat, főleg az 1943-as évben, ugyanis a vasárukra az iparügyi minisztérium 1943. augusztus 1-től jegyrendszerrel vezetett be. A szövetkezet tehát egy háborús hiánygazdálkodás közepette kellett ellássa feladatát, és alapvetően ez a forgalmazott áru-mennyiség csökkenésének az oka.

Alábbiakban fogyasztási üzletág pénzforgalmát elemzem.

Áru	Év		
	1941	1942	1943
Liszt	4 379 716	3 572 755	3 100 969
Termény	759 46	174 603	62 345
Cukor	4 626 143	4 051 329	4 090 132
Só	577 068	678 992	675 167
Szesz	1 532 892	2 147 697	1 492 315
Bor	823 885	1 827 040	5 315 800
Szeszpárlat	342 180	699 412	3 311 373
Likőr	281 951	693 988	
Rum	143 610	364 064	
Ríz	538 095	661 095	83 793
Mosósóda	39 112	22 078	–
Ecet	164 320	228 342	505 460
Rézgálic	211 545	146 453	424 485
Rézmészpor	16 162	16 907	
Raffia	60 793	26 972	–
Rúdvas	192 413	73 054	41 006
Sodronyszeg	202 825	64 835	36 237
Lópatkószeg		17 604	–
Kasza		91 418	115 812
Kapa		2239	
Lapát és ásó		7981	
Vasvilla		6496	
Zománcozott edény		13 928	142 018
Eke	27 476		25 094
Szacskavágó	6530		
Rápavágó	2845		
Textiláru	1 502 269	4 210 497	6 795 169
Népruházati akciós áru	n. a.	1 267 275	–
Vegyesáru	10 640 776	7 516 635	18 341 226
Összesen	26 449 099	28 748 630	45 761 927 (n 60%)

Az 1941. évi összáruforgalom értéke több mint 26 millió pengő volt. A legnagyobb forgalma a vegyesáru mellett az alapélelmiszereknek (liszt, cukor) és mezőgazdasági szerszámoknak volt.

1942-ben az árueledés összforgalma több mint 28 millió pengő volt. Az előző évhez viszonyítva mintegy 2 millió pengős emelkedés történt az áruforgalom-

ban. Viszont a szövetkezeti áruforgalom mintegy 1/3-dal növekedett, míg a magánkereskedők áruellátása 1/4-del csökkent az 1941. évi forgalomhoz viszonyítva.⁷⁹ Tehát a lakosság egyre nagyobb részét a szövetkezetek látták el áruval. Az előző évhez viszonyítva ugyanazoknak az árucikkeknek volt a legnagyobb forgalma (alapélelmiszerek és vegyesáru), viszont kissé csökkent az eladásukból származó pénzmennyiség, azért, mert kevesebb árumennyiség állt ebből rendelkezésre a háborús korlátozások miatt. Változásnak számít, hogy a textilárúknak majdnem négyszeresére emelkedett a forgalma, és így az alapélelmiszerekkel közel azonos értékű forgalmat bonyolítottak le ezzel az árufajtával. Egészségvédelmi és közellátási akciók keretében élelmiszereket és ruházati cikkeket osztottak ki.⁸⁰

1943-ban a háború miatt korlátozásokat vezettek be az alapélelmiszerek és a vasáru forgalmazásában. A legfontosabb élelmiszereket és közszükségleti cikkeket fejadagra osztották (pl.: cukor, liszt, zsír, mosószappan stb.). A legnagyobb problémák a vasáru (patkóvas, abroncsvas stb.) elosztásában mutatkoztak, mert ezek hiánycikkeknek számítottak, a háborús viszonyok között a vasat főleg a hadiipari üzemek dolgozták fel. Ezen árufajták esetében a szövetkezetek feladata az arányos árueosztás lett. A szabadon beszerezhető áruk közül a borforgalmazás volt a legjelentősebb.

Ilyen gazdasági feltételek mellett nagy eredmény, hogy a döntően élelmiszereket és alap-közszükségleti cikkeket forgalmazó Hangya-hálózat forgalma nagymértékű, 60%-os (mintegy 17 millió pengős) növekedést produkált az előző évi forgalomhoz képest. A több mint 45 millió pengős forgalomból a vegyesáru (több mint 18 millió pengő), a textiláru (6 millió pengő), a bor (5 millió pengő) és cukor (4 millió pengő) forgalma volt a legjelentősebb.

Helység	1941		1942		1943	
	Szöv-tel	Mag. ker.	Szöv-tel	Mag. ker.	Szöv-tel	Mag. ker.
Marosvásárhely	2 364 720	1 768 164	6 505 658	1 333 608	5 234 087	6 630 222
Kolozsvár	1 176 527	2 149 468	1 728 195	450 729	3 225 874	740 376
Sepsiszentgyörgy	2 756 082	1 112 743	1 406 761	1 279 127	2 529 659	1 174 219
Székelyudvarhely	1 349 666	2 080 041	1 809 395	1 342 927	2 894 556	1 533 897
Barót	412 293	215 053	514 922	357 195	1 380 575	609 252
Csíksereda	466 650	417 265	686 625	309 630	1 630 391	299 997

80 Ezek közé tartozott az ún. munkásruha-akció. Ezt 1942 végén a Közellátási Minisztérium rendelkezése bonyolították le, melynek keretében jutányos árú munkaruhák szétosztását végezték. Az áruk vételára 801 557 p volt, eladási ára 874 239 p, a különbözetből a fuvar, kamatköltséget stb. fedezték, végül 40 000 p tiszta haszon maradt az akcióból. Fol. Hung. 3634/1 212.

81 *Szövetkezés*, 1940. december 1. 3–4.

LÁSZLÓ MÁRTON: ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETEK
MAROSVÁSÁRHELYI KÖZPONTJA

Helység	1941		1942		1943	
	Szöv-tel	Mag. ker.	Szöv-tel	Mag. ker.	Szöv-tel	Mag. ker.
Dés	726 589	1 661 496	1 122 038	1 488 222	2 318 962	1 202 519
Erdőszentgyörgy	204 551	95 636	354 039	103 074	1 165 393	159 576
Gyergyószentmiklós	153 954	444 307	173 020	370 867	584 756	501 840
Maroshévíz	262 695	282 382	261 794	306 287	468 226	423 376
Nyárádszereda	495 871	515 576	458 394	568 298	1 062 662	620 722
Székelykeresztúr	558 996	314 355	715 848	195 602	1 803 598	342 899
Parajd	520 927	154 240	692 064	322 530	1 078 467	278 508
Szászrégen	614 903	659 767	833 003	670 174	1 312 081	395 222
Szilágysomlyó	505 329	267 540	896 014	365 564	2 208 038	371 467
Kézdivásárhely	584 213	417 493	731 575	395 435	1 477 227	629 212
Tasnád	146 795	226 798	–	–	–	–
Bánffyhunrad	296 150	69 846	–	–	–	–
Mintaüzletek					4 708 154	
Összesen	13 596 911	11 852 170	18 889 345	9 859 269	27 471 706	15 913 304

Mag. ker. – magánkereskedőkkel

FELVÁSÁRLÁS/ÉRTÉKESÍTÉSI ÜZLETÁG

Az értékesítési üzletágban a vidéken előállítható termények felvásárlását és értékesítését kezdték meg (élő és vágott állatokat, tojást, zöltséget, tollat, vadontermő gyümölcsöt, gyógynövényeket, gabonaneműket, háziipai cikkeket).

Állatértékesítés. A Földművelésügyi Minisztérium az állatkivitel előmozdítása érdekében 1 500 000 pengős hitelkeretet létesített hízalási kölcsönök folyósítására. A hiteleket a magyar Állat- és Állati termékek Kiviteli Szövetkezete folyósította, a Hangya Központ mint a hízalási kölcsönnek az érdekeltek felé való közvetítője kapcsolódott be az akcióba. A felhízalt állatot a Hangya bizományi úton értékesítette, ezért jutalékot vett le, melynek mértékéről nincs adat. A felhízalt állatokat vasúton szállították ki, a fuvarköltséget az állam visszatértette. A berakási költségek (állatorvosi díj stb.) és a szállítás alatti súlyvesztés általában kilogrammonként 14–18 fillért tett ki. Az állatok átvétele Olaszországban Fiumében, Németországban pedig Bécsben történt.

SZÖVETKEZETEK ERDÉLYBEN ÉS EURÓPÁBAN

Az átvételi árak élősúlyban kilogrammonként pengőben a következők voltak:⁸¹

	Olaszo.			Németo.		
	Príma	II. oszt.	III. oszt.	Príma	II. oszt.	III. oszt.
Ökör	1,26	1,13	0,97	1,22	1,09	0,93
Növendék	1,17	1,05	0,91	1,13	1,01	0,87
Bika	1,13	1,03	0,91	1,09	0,99	0,87
Tehén	1,02	0,95	0,87	0,98	0,91	0,87

A kormány az Olaszországba szánt szarvasmarhákra (kilónkénti) 4 filléres apadási segítyt adott.⁸² Az első 20 darabos, exportra szánt állatállomány 1941. január 10-én hajnalban indult, este 11 órára érkezett Szászlekcencére, ahol átrakták a rendes nyomtávú vasúti kocsikba. Innen másnap délelőtt szállítottak 10 ökröt Fiuméba, Bécsbe 7 bikát és 3 tehenet. A szállítmány alsónyárádmenti, főleg folyfalvi gazdák állataiból állt.

1941 végéig összesen 180 gazdálkodó vett fel szarvasmarha-hizlálásra egyenként 400 pengős kölcsönt, míg 68 gazda sertéshizlálásra vett fel egyenként 100 pengős kölcsönt (összesen 78 800 pengőt). Ekkor elbírálás alatt állt 200 szarvasmarha és 150 sertéshizlálási kölcsönigénylés.

Mennyire volt „bürokratikus”, vagy ellenkezőleg: könnyű egy ilyen hizlálási kölcsönhöz való jutás? 1941 februárjáig a következő volt az eljárás: A leszerződött állatokra alacsony kamatú hizlálási kölcsönt adtak (1940. október–november hónapokban 5,5%-os évi kamatra⁸³, ezt 1940. december 21-ig 4%-os kamatra mérsékeltek.⁸⁴) A kölcsönt 6 hónapra folyósították. Szarvasmarha-hizlálásra legtöbb 400, sertéshizlálásra legtöbb 100 pengő hitelt lehetett felvenni. Biztosítékul a hizlalandó állatot kézizálogul lekötötték, és fedezeti váltót is kértek. Emellett a kölcsön felvételére a községi előjáróság „Érték- és Vagyonbizonyítványt” kellett kiállítson a kölcsönt igénybe vevő ingatlanjáról, és arról, hogy ezek milyen forgalmi értékkel rendelkeznek. A kölcsön igénybevételéhez még szükség volt a marhalevél bemutatására is.

Az engedélyeztetési eljárásnál 1941 februárjától bevezették a magyarországi rendszert.⁸⁵ Ekkor a következő lett az eljárás: az a gazda, aki hízóba állított egy szarvasmarhát, azzal a céllal, hogy külföldön értékesítse, 1 héten belül az illetékes vármegye székhelyén lévő EMGE Állatértékesítést Beszervező Ügyosztály Vármegyei Felügyelőségénél kellett bejelenteni, a gazdakörök elnökeinél igényelhető nyomtatványon. (A bejelentés célja a nyilvántartásba vétel

82 *Szövetkezés*, 1941. április 24. 9.

83 *Szövetkezés*, 1940. december 1. 3–4.

84 *Szövetkezés*, 1940. december 1. 4.

85 *Szövetkezés*, 1940. február 15. 3–4.

86 *Szövetkezés*, 1941. április 24. 9.

**LÁSZLÓ MÁRTON: ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETEK
MAROSVÁSÁRHELYI KÖZPONTJA**

volt, amire a hatóságoknak a tervezhetőségért volt szükségük.) A bejelentés után az EMGE területi felügyelője személyesen megtekintette a kivitelre szánt állatokat, és felmérte, hogy megfelelő hizlalás esetén elérhetik-e a külföldi szállításhoz előírt súlyt (legalább 650 kg) és minőséget. Az előírásoknak megfelelő állatot lebélyegezte sorszámozott füljeggyel.

Ha az állat hizlalása befejeződött, ezt az EMGE vármegyei felügyelőjénél kellett bejelenteni, egy nyomtatvány küldésével. Az EMGE vármegyei felügyelője ezt jelezte a Kereskedelmi Hivatal Erdélyrészi Kirendeltségének (Kolozsváron székelte), aki egy területi felügyelőn keresztül a helyszínen szemrevételezte az állatot. Ha megfelelt az exportkövetelményeknek, exportbélyegzőt kapott. Az engedély megérkezéséről és a fülbélyegző számáról értesíteni kellett az Erdélyrészi Hangya Központot, amely megindította a kiviteli engedély megszerzését. Az állatokat tízes csoportokba sorolták, ennél kevesebb állatot nem lehetett külföldre szállítani. A tízes csoportosításokat az EMGE-hez továbbította, amely a Kereskedelmi Hivatal Erdélyrészi Kirendeltségéhez, majd innen tovább, az Országos Állatértékesítő Bizottság elé terjesztette, ez a hivatal adta meg az engedélyeket. (Erre azért volt szükség, mert a kivitelnél éves keretszámok, ún. kontingensek voltak, amelyeket nem lehetett átlépni. De a jelzett időszakban a háborús konjunktúra nagy élelmiszer-felvevőpiacot biztosított, úgyhogy ez nem volt akadály az engedélymegadásban.) Kiviteli engedélyt csak azoknak a szarvasmarháknak adtak, amelyeket a tervezett szállítás előtt legalább 3 hónappal bejelentettek.

Jugoszlávia német megszállása után az Olaszországba irányuló magyar állatexport útiránya is megváltozott, így nem Jugoszlávián, hanem Németországon keresztül szállították, és az átadó állomás Sopron-Ágfalva volt. Mivel az állatok szállítása rövidebb lett és így kevesebbet súlyt veszítettek az átvevésig, a kormány megvonta a (kilónkénti) 4 filléres apadási segílyt.⁸⁶ Az olaszországi értékesítési árak egyenlőek lettek a németországiakkal. Az 1940 végi árakhoz képest kismértékű emelkedés történt.

	Príma	II. oszt	III. oszt.
Ökör	1,32	1,19	1,03
Növendék	1,23	1,11	0,97
Bika	1,19	1,09	0,97
Tehén	1,08	1,01	0,91

Mely helységek gazdái kapcsolódtak be ebbe az akcióba? Csak néhányról tudunk. 1940 őszen folyfalviak, 1941 februárjáig székelybethlenfalviak és környékbeliek.⁸⁷

87 Itt 67 ökörrre, 46 tehénre, 1 bikára vettek fel hizlalási előleget. *Szövetkezés*, 1941. február 1. 2.

88 Fol. Hung. 3634/1. 294.

Nemcsak a Hangya, hanem az EMGE és a Magyar Mezőgazdák Szövetsége is végzett Erdélyben állatértékesítést, ami miatt összeütközések voltak a három intézmény között. Ennek kiküszöbölésére létrehoztak egy külön szövetséget, az Erdélyi Gazdák Állatértékesítő Szövetségét (EGÁZ). Az új szövetség megalakulásával az Erdélyrészi Hangya 1942. szeptember 15-én beszüntette az állatértékesítést⁸⁸

Állatfelvásárlás. 1941 elején Barót és Kisbacon környékén a szövetségi központ értékesítési megbízottja 52 sertést vásárolt fel, ezeket a marosvásárhelyi közvágóhídon dolgozták fel és Kolozsvár város közlekedési hivatalánál értékesítették.⁸⁹ Az állatfelvásárlási és értékesítési tevékenység lecsökkent, és ezt a tevékenységet az 1942 őszen létrejött Erdélyi Gazdák Állatértékesítő Szövetsége vette át. A felvásárolt állatok értékesítéséből a Hangya Központnak 2 189 268 pengő jövedelme származott. 1941-ben 145 000 pengő jövedelme származott az élő állatok értékesítéséből, a csökkenés oka az volt, hogy ezt a tevékenységet beszüntették.

Erdeigyümölcs-felvásárlás és -értékesítés. 1941. december 4-én közölte az elnök, hogy a Földművelésügyi Minisztérium utasította a Hangya Központot kerti gyümölcsök felvásárlásának megszervezésére,⁹⁰ emellett az erdeigyümölcs-felvásárlást (és feldolgozást) kellett megteremteni, ehhez legalább öt feldolgozó telep és több gyűjtőállomás felállítását írták elő. 1941 tavaszán az FM kiküldte Szabó Béla kertészeti akadémiai tanárt, aki beutazta a gyűjtés szempontjából számbajövő vidékeket, és javaslatokat tett a begyűjtőhálózat kiépítésére. Az ő ajánlására Ratosnyán, Gyergyószentmiklóson, Zsögödön, Gyimesközéplokon és Kovásznán létesítettek feldolgozó telepeket.⁹¹ Itt helyiségeket béreltek, szárítókat építettek és helyi szakembereket bízták meg a gyűjtés megszervezésével. A gyűjtés 1941. július végén már működött.⁹² Az erdeigyümölcs mellett gombát és teafüvet is felvásároltak, az átvételnél azonnal, készpénzben fizettek. A gyümölcsök átvételét és konzerválását a budapesti Kertészeti Akadémia növendékei végezték, minden telepen két személy.

1942-ben a gyümölcszedő és -feldolgozó telepeken 24 kertészeti főiskolai hallgató dolgozott, a kolozsvári egyetem közgazdasági tanszékének három

89 *Szövetségés*, 1941. február 1., 2., március 1., 2.

90 *Fol. Hung.* 3634/1, 117.

91 *Szövetségés*, 1941. május 29. 2.

92 *Szövetségés*, 1941. július 31. 4.

93 *Szövetségés*, 1942. július 26. 7.

94 *Fol. Hung.* 3634/1. 215.

hallgatója pedig a Hangya Központban végezte a gyümölcsgyűjtési munkák ellenőrzését.⁹⁵ Ők havi 250 pengő fizetést és lakást kaptak. A telepek adminisztratív munkájába 12 marosvásárhelyi kereskedelmi iskolai diák is besegített, ők havi 150 pengőt és lakást kaptak. Ezt a munkát szakmai gyakorlatként végezték. Az 1942-es évben az erdei gyümölcs-begyűjtésben 1 726 652 kg gyümölcsöt szedtek össze, a szedőknek, fuvarozóknak stb. 1 562 744 pengőt fizettek ki.⁹⁴ Az áruk eladása részben a következő év elején történt, körülbelül 400 000 P tiszta jövedelmet becsültek az értékesítéséből, de mivel az eladás a következő évre is áttolódott, az 1942. évi mérlegben még nem szerepelt ez az összeg. Az 1943. február 11-i igazgatósági ülésen tárgyalták egy gyümölcsfeldolgozó telep létrehozásának ügyét. Az elnök helyszínen Székelyudvarhelyt javasolta, de két igazgatósági tag, Pál Dénes és Nagy Lajos javasolták, hogy a feldolgozó telep Székelykeresztúron legyen, amihez a város ingyen telket ajánlott fel.⁹⁵ A kérdésben a döntést elhalasztották, végül Székelyudvarhelyen létesítették a telepet.

Tollfelvásárlás. 1942-ben tyúk- és libatollat vásároltak fel, kilóját 15 fillérért, a központi raktáraknál 20 fillérért.⁹⁶ 1942-ben tollelőleget folyósítottak, minden liba vagy kacsza után 3 pengőt. A kölcsönt 1943. október 30-ig kellett törleszteni tollban, az akkori felvásárlási árak szerint.

Tojásfelvásárlás. A tojásfelvásárlás dinamikusan nőtt, de 1943-ban az abban az évben dúló baromfivész miatt a tojásértékesítés is visszaesett.

Minőségjavítás, tenyésztotelepek. 1941-ben a felnevelt állatok minőségének javítására vetőmagot (10 000 pengő értékben) és napos csibét (9800 egyed) osztottak ki a szövetségi tagok között. Meggyesfalván tyúk- és libafarmokat állítottak fel. Szamosújváron sertéshizlaló telepet létesítettek (2300 db sertéssel). Ebben bér ellenében környékbeli gazdák is hizlalhatták a sertéseiket. 1943 elején döntés született arról, hogy az Erdélyi Gazdák Állatértékesítő Szövetsége megveszi a szamosújvári hizlaldát. Az igazgatóság hozzájárult az eladáshoz, annál is inkább, mivel a hizlalda veszteséges volt. A tranzakció szerint az EGÁSZ átveszi a 105 000 pengős tartozást a pénzügyminisztériummal szemben, fizet 50 000 pengőt készpénzben, a vételár többi részét egy év múlva adja meg.⁹⁷ 1943-ban a baromfivész és a takarmányhiány miatt a Szövetségi központ meggyesfalvi tyúkfarmját fel kellett oszlatni. A csibekeltető üzem viszont tovább dolgozott.

95 Fol. Hung. 3634/1. 217.

96 Szövetkezés, 1942. november 26. 5.

97 Fol. Hung. 3634/1. 219.

98 Szövetkezés, 1942. október 29. 2.

Háziipar. A Hangya Központ fafaragó és szalmafeldolgozó tanfolyamokat indított, ezek célja olyan munkaerő képzése volt, amely képes eladható termékeket készíteni.

Faipari cikkek. 1943-ban Telekfalván és Szolokmán gereblye és favilla gyártását indították be. Ez sikeres volt, a két falu lakosságának pár hónap alatt 42 000 pengő jövedelmet biztosított. Ugyanebben az évben Csomakőrösön faháncs strandkalap értékesítését szervezték meg, itt az év folyamán 37 437 kalapot vásároltak fel.

Szalmafónás. 1942-ben az Erdélyrészi Hangya Központ Meggyesfalván dolgozta fel azt a szalmafónatot, amit a helyi szövetkezetek vásároltak fel. Egyes falvakban nagy hagyománya volt a szalmafónásnak, ezekben a helységekben a lakosság jó részének kiegészítő tevékenysége volt, innen vásárolták fel. Meggyesfalván kalapokat, szőnyeget és más használati tárgyakat készítettek belőle.⁹⁸

1943-ban szalmafeldolgozó tanfolyamot indítottak. A kész szalmaáru átvételére Kőrspatakon, Bözödön és Vágáson beváltótelepeket létesítettek. Mezőcsáváson, Mezőfélén és Szabédon gyékényfeldolgozó telepeket szerveztek.

Mennyiség szerint a felvásárlás/értékesítési üzletág forgalma a következő volt:

Termény		Év		
		1941	1942	1943
Szarvasmarha	db	2103	élő állat	Beszerzése megszüntetve
Vágott szarvasmarha	db	75		
Sertés	db	2141		
Tojás	db	2 720 550	3 193 480	991 805
Zöldség	kg	291 615	307 000	–
Vadontermő gyümölcs	kg	560 854	1 686 035	1 997 418
Gyógynövény	kg	662	83 010	85 583
Termény	kg	391 000	896 730	116 342 tonna
Toll	kg	8611	80 593	47 330
Alma	kg		180 000	

1941-ben több mint négyezer állatot vásároltak fel és értékesítettek, a következő évre már nincs adat. Az értékesített tojás és zöldségek mennyisége 1942-ben is kismértékben emelkedett. 1934-ben az értékesített tojás mennyisége visszaesik egyharmadára a baromfivész miatt, a zöldségfelvásárlásról nincs adatunk, valószínűleg a terménybe számolták bele.

A felvásárolt vadontermő gyümölcsök mennyisége 1942-ben majdnem megháromszorozódik, és a következő évben is nagymértékben emelkedett.

99 Marosvásárhely mellett.

**LÁSZLÓ MÁRTON: ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETEK
MAROSVÁSÁRHELYI KÖZPONTJA**

A felvásárolt gyógynövények mennyisége egy év alatt szintén látványosan felfut, 1943-ra már csak kismértékben emelkedik. A felvásárolt termények mennyisége igen látványosan megemelkedik 1943-ra. Ennek részben oka, hogy a kötelező terménybeszolgáltatás lebonyolítására a kormányzat a szövetségi hálózatot is bevonta. Másik oka, hogy ebbe számolták bele a zöldségmennyiséget is. A tollértékesítés tízszeres emelkedést produkált 1942-ben az előző évekhez képest, de 1943-ban a felére esett vissza, valószínűleg a baromfivész miatt.

Az értékesítési üzletág forgalma a következő volt:

Termény	Év		
	1941	1942	1943
Szarvasmarha	1 470 314	145 000 (élő állat)	Beszerzése megszüntetve
Vágott szarvasmarha	45 610		
Sertés	673 344		
Tojás	321 404	634 656	222 010
Zöldség	40 603	87 750	
Vadontermő gyümölcs	403 225	1 518 012	6 974 440
Gyógynövény	1340	46 154	41 997
Háziipari cikkek	5596	10 492	320 738
Termény	173 893	2 660 480	5 001 421
Toll	15 388	493 548	423 565
Gyapjú	–	98 000	187 000
Alma	–	145 000	–
Összesen	3 150 717	7 591 286	6 974 440

Az állatfelvásárlás (amely az 1941. évben az üzletág nyereségének több mint 1/3-át adta, az Erdélyi Állatértékesítő Szövetkezet létrejötte miatt lecsökkent, 1943-ra teljesen megszűnt. A felvásárlási üzletág forgalma 1941-hez képest kétszeresére emelkedett a következő évben. Az 1943. évi kismértékű csökkenés oka a jól jövedelmező állatértékesítési üzletág kiesése.

TERMELÉSI ÜZLETÁG

A Hangya előzőleg semmiféle termelőkapacitással nem rendelkezett. A termelési üzletág kiépítésére a FM utasította a Hangya Központ vezetését 1940 decemberében. A termelésnél a cél egyrészt a vidéki lakosságtól felvásárolt alapanyagokból készáru előállítás (gyümölcslékészítés, dzsemkészítés, mert készáruként nagyobb összegért lehetett a terményeket értékesíteni). Másrészt olyan közszükségleti cikkek előállítására törekedtek, amire felvásárlási igény van a szövetségi tagság részéről (szappan, mosószer, hordók, seprűk). Ennek megfelelően 1941-ben Meggyesfalván⁹⁹ több mint 400 000

pengő beruházással vegyipari gyárat¹⁰⁰, ecetgyárat, szeszesitalgyárat, gyümölcsfeldolgozó üzemet, seprűkötő üzemet, kádárműhelyt, ládagyárat létesítettek. 1941-ben ezek nagyjából a beruházási összegüknek megfelelő forgalmat bonyolították le. Az itteni építkezések közül a legjelentősebb a konzervgyár és hűtőház felépítése volt.

1941. december 4-én közölte az elnök az igazgatótanáccsal, hogy a FM utasította az Erdélyrészi Hangya Központot, hogy építsen fel Marosvásárhelyen egy konzervgyárat. A vezetőség 200 000 pengőre becsülte a kivitelezés összegét, erre támogatást kért, 100 000 P államsegélyt kapott.¹⁰¹ 1942. április 22-éig elkészültek a konzervgyár tervei, ekkor 416 000 pengőre becsülték a kivitelezés összegét.¹⁰² Az év folyamán elkezdődött a konzervgyár felépítése, az építkezést a következő év tavaszáig befejezték, és 1943. február 1-jén helyezték üzembe. Napi termelőkapacitása 1 vagon konzerv volt.

1942-ben a megyesfalvi gyártelepen lévő üzemek kétmillió forintnál nagyobb értékben állítottak elő árucikkeket. Megkezdődött a gyártelepen épült hordóüzemben is a termelés. 1942 folyamán elkészült Marosvásárhelyen a központi székház és a raktárház. 1942 őszén a Földművelésügyi Minisztérium megbízásából egy 30 vagon kapacitású hűtőház építését kezdték meg.¹⁰³ 1942 novemberében már az alapozást készítették. 1943-ban felmerült a szeszfőzde áttelepítésének gondolata gyümölcsben gazdagabb vidékekre, mert az üzem kapacitáson alul termelt az alapanyagok hiánya miatt. A vegyipari üzem megduplázta termelését az 1942-es évihez képest. A hordóüzemben a kiesett munkaerő pótlására földművesekből képeztek kádárokat, akik sikeresen beletanultak a hordókészítésbe. Az ipartelep lakatos- és gépkocsijavító műhelyeit továbbfejlesztették. Így az ipartelep összes javítását, valamint a víz-, gáz-, villany- stb. szereléseket is ezek a műhelyek végezték. Emellett gépeket készítettek egyes üzemeknek.

A termelési ágazat majdnem 9 millió pengős forgalmának több mint egyharmadát (több mint 3 millió pengőt) a szeszesital-termelés adta. A konzervgyár lekvár- és dzsemtermékei több mint 2 millió pengőt tettek ki az összforgalomból, ezt követte a gyümölcslé forgalma több mint másfél millió pengő forgalommal. A munkáslétszám átlag 240 fő volt, ezek közül 132 férfi és 108 női munkás. 1943-ban befejezték a hűtőház felépítését. Emellett Kolozsváron tárházat, Székelyudvarhelyen gyümölcsfeldolgozó üzemet építettek.

100 Tisztító- és mosószereket gyártott.

101 Fol. Hung. 3634/1, 117.

102 Fol. Hung. 3634/1, 132.

103 A beruházásra a Földművelésügyi Minisztérium adott 300 000 P államsegélyt és 700 000 P kölcsönt (15 év alatt törlesztendő, 5%-os amortizációs kölcsönként). Fol. Hung. 3634/1 193.

104 Fol. Hung. 3634/1 74.

MÁS BERUHÁZÁSOK, TEVÉKENYSÉGEK

Székházépítés. Az Erdélyrészi Hangya Központ létrejöttét követően felvetődött a kérdés, hol legyen a központja. 1941 júniusában a miniszterelnökség mellett foglalt állást, hogy Marosvásárhelyen, és elhatározták, hogy oda központi székházat építenek. Ehhez megvették a Tisza Kálmán téri ingatlant (1460 négyszögöl 25 000 P-ért).¹⁰⁴ 1941 szeptemberére elfogadták a marosvásárhelyi székházra a helybeli Farkas József építész terveit. Az építkezés becsült költsége 500 000 pengő volt, ennek fedezésére hitelt kerestek.¹⁰⁵ 1941. decemberig már elkezdődött az építkezés. Az építési terveket egy bizottság felülvizsgálta, és hibákat állapított meg. Ezután Masirevics György budapesti építésszel kijavították a hibákat. Így a vezetőség szerint olcsóbb, másrészt a kívánalmaknak jobban megfelelő épület lesz.¹⁰⁶

1942 áprilisában kiderült, hogy újabb módosításokat eszközöltek az építkezésben, emiatt az a tervezettnél jóval nagyobb és drágább lesz. Az elnök azzal érvelt, hogy „Ezen az épületen történt bővítések főleg azt a célt szolgálják, hogy amennyiben Dél-Erdély is felszabadul, úgy az itt épített központi székház egész Erdély szövetkezeti hálózatának központjául szolgálhasson.”¹⁰⁷ Az új értékelés szerint a székház 788 000 pengőbe fog kerülni.

1943 májusára elkészült az építkezés. A végelszámolás szerint a székház 1 128 092 pengőbe került, a következő lebontásban:¹⁰⁸

Kiadás	Értéke
Munkabérek	557 376
Anyagok	288 477
Berendezési tárgyak (fűtés, villanszerelés, vízvezeték)	222 642
Vegyes költségek (telefon, tervezési költségek, apró kiadás stb.)	59 596
Összesen	1 128 092

A megmaradt és más építkezéseknél felhasznált építőanyag értéke 1550 pengő volt.

105 Fol. Hung. 3634/1 89–90.

106 Fol. Hung. 3634/1 102.

107 Fol. Hung. 3634/1 132–133.

108 Fol. Hung. 3634/1 237–238.

109 Fol. Hung. 3634/1 246–248.

És hogy mire kellett a nagy épület? Az 1943. augusztus 18-i igazgatósági és felügyelőbizottsági ülésen Büsch Viktor miniszteri tanácsos, a Közérdekeltségek Felügyelő Hatóság alelnöke elnöki reprezentációs költségek megállapítására tett javaslatot, mely szerint az elnök kapja díjmentes használatra a székházban lévő lakást fűtéssel, világítással és kiszolgálással és havi 1500 pengő reprezentációs költséggel. Az igazgatóság a javaslatot jóváhagyta.¹⁰⁹ Az épület „Hangya-ház” néven ismert az idősebb vásárhelyi korosztályoknak, jelenleg különféle igazgatóságok és napilapok szerkesztősegei foglalják el.

Képzés. A Szövetkezeti Központ több tanfolyamot is tartott. Ezek egy része a szövetkezetek szakszemélyzetének kiképzését szolgálta, más része olyan háziipari termékek készítésének megtanítására irányult, amelyeket a Hangya központ felvásárolhatott és vagy feldolgozhatott (szalmafonat), vagy készen értékesíthetett (faragott termékek).

Az első boltosképző tanfolyamot 1941 őszen tartották. A tanfolyam 1941. november 19-én kezdődött, harminc fiatal részvételével. A képzés folyamán a könyvelés és áruismeret oktatására helyezték a hangsúlyt. Az oktatók zöme a központ főtisztviselői voltak.¹¹⁰

1941-ben több fafaragó tanfolyamot tartottak. Az első Kibéden 1941 őszen zajlott le. Az oktató Szalmásy Sándor (Gábor?) pécsi iparművészeti oktató volt, kiszállási stb. költségeit a Központ fizette.¹¹¹ Ő a régi kibédi kézimunkákról vette át a motívumokat, azokat lerajzolta, és a tanulók a saját ízlésük szerint alkalmazták azokat. Több mint harminc fiatal vett részt a tanfolyamon, tükörkerteket, gyerekjátékokat készítettek, ezeket a Hangya Központ megvásárolta, és Budapestre, illetve külföldre exportálta. A gyerekek napidíjat kaptak.¹¹² A tanfolyam hathetes volt. A tanfolyam végén a résztvevők megalakították a „Kibédi Szövetkezet Népművészeti Faragó Bokrát”. Pár ismert résztvevő: Györffy Balázs, Péterfi Mihály, Domokos György, Dósa Dénes.

Etéden 1942. január 23-án kezdődött a fafaragó tanfolyam, és február (?) 15-én ért véget.¹¹³ Itt is több mint harminc fiatal vett részt a tanfolyamon, az oktató Nagy Benő marosvásárhelyi iparművész, szakiskolai tanár volt.¹¹⁴ A tanfolyam záróünnepélyén kiosztották a Hangya Központ 665 pengő pénzjutalmát, majd a fiatalok megalakították az „Etédi Faragó Bokrot”.¹¹⁵ A központ faragó szerszámokat, nyersanyagot és két gyalupadot adományozott a munkaközösségnek.

110 *Szövetkezés*, 1941. november 27. 2.

111 *Szövetkezés*, 1941. november 27. 3.

112 *Szövetkezés*, 1942. január 1. 3–4.

113 *Szövetkezés*, 1942. március 12. 12.

114 *Szövetkezés*, 1942. január 29. 3.

115 Bokorbíró: Gagy Dezső, kisbíró: Szekeres Balázs, választmányi tagok: Máté Elek, Lőrinci Ferenc, Péter József, Kovács Dénes, Gedő Géza.

116 *Szövetkezés*, 1942. március 12. 11–12.

LÁSZLÓ MÁRTON: ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETEK
MAROSVÁSÁRHELYI KÖZPONTJA

Szovátán 1942. január–februárban nyolchetes fafaragó tanfolyam működött, ez március 4-én ért véget.¹¹⁶ Az oktató Szalmásy Sándor (Gábor?) volt, a tanfolyamon 47 fiatal vett részt, és záróvizsgával ért véget. A záróünnepélyen 1500 (vagy 1600) pengőnyi pénzjutalmat osztottak szét. A tanfolyam alatt a résztvevők 457 munkadarabot készítettek el, tinta-, gyufa-, hamutartókat, virágpálcákat, íróeszközöket, tolltartókat. A tanfolyamon munkaközösséget alakítottak, a „Szováta faragó bokrot”, azzal a céllal, hogy a tanfolyam után is együtt folytassák a munkát, a bokorbírókat és előljárókat választották.

Az 1941/42-ben rendezett négy fafaragó tanfolyam összköltsége 11 000 pengő volt. 1941-ben tehát boltos/kereskedő-, szalma- és gyógynövénybeváltó-, valamint négy fafaragó tanfolyamot indítottak. (?) 1942-ben azok közül, akik az 1941-es évben a faragótanfolyamokon részt vettek, 40 fiatal iparművészek bevonásával képezték tovább, négy faragótanfolyamon. Egy tanfolyamon 40 személyt képezték ki gyógynövénybeváltásra. Emellett egy boltosképző, egy ellenőri, egy gyógynövény- és két szalmafeldolgozó tanfolyamot rendeztek. Szalma- és gyékényfonó bokrokat szerveztek. 1943-ban három gyógynövénybeváltó tanfolyamot és két boltostanfolyamot szerveztek.¹¹⁷

Iskolaszövetkezetek. A „Szövetség” Gazdasági- és Hitelszövetkezetek Központjával együtt az Erdélyrészi Hangya közösen tartott fenn 197 iskolaszövetkezetet (161 elemi, 35 közép-, 1 főiskolában). Ezek tanszerekkel látták el a tanulókat, a nyereségből pedig a szegényebb tanulókat támogatták. 1942-ben az iskolaszövetkezeti mozgalom 211 iskolát fogott át (178 elemi iskolát, 32 népiskolát, 1 főiskolát), 9595 taggal. Szövetkezeteik forgalma több mint 150 ezer pengő volt. 1943-ban már 235 iskolaszövetkezetet működtettek 14 000 tanuló részvételével.

Adminisztráció. 1941-ben 428 tagú tisztviselői kara volt a Hangya szövetségi hálózatnak, 1942-ben pedig 458 tisztviselője és átlag 250 állandó munkása. 1943-ban 514 fős volt az adminisztráció, az átlagos munkáslétszám pedig 240 fő.

Jóléti és jótékonyági intézmények, intézkedések. A Hangya Szövetségi Központ nyereségből támogatott: erdélyi közintézményt (az EMKE-t¹¹⁸), népoktatást¹¹⁹, tanoncotthonokat¹²⁰, illetve tűzkárosultakat¹²², ala-

117 Az első január 15-től március 15-ig, 44 hallgató részvételével, a másodikat október 15-től december 15-ig 26 női hallgató számára.

118 Az 1941. évi tiszta feleslegből 25 000 pengőt adott központi üzletrészben. Fol. Hung. 3634/1 155., 156.

119 Az 1941. évi tiszta feleslegből 8000 pengőt, minden vármegyének 1000–1000 pengőt. Fol. Hung. 3634/1 156.

pítványokat hozott létre¹²¹. Továbbá támogatták az erdélyi középfokú oktatást¹²³, az oktatási intézmények szövetkezeti tárgyú oktatási tevékenységét¹²⁴, valamint a „központi” (fontos közjogi méltóságok vagy állami intézmények kezdeményezte) jótékonyági akciókat.¹²⁵ A háborús részvétel miatt hadiárva-¹²⁶, bajtársi szolgálatnak¹²⁷ is különítettek el összeget.

1942. július 2-án megalakult az Erdélyrészi Hangya Szövetkezeti Központ tisztségviselőinek nyugdíjpénztára,¹²⁸ ennek pénzalapjához a Központ többször hozzájárult.

1943-ban egyre többször fordulnak a különböző felekezeti egyházak segélykéréssel a Hangyához, „sok esetben előre megjelölve az összeget is, amit tőlünk várnak. Kaptunk már fenyegető hangú kérést is, amelyben az illető egyház értesít, hogy ha nem nyújtunk segítséget, szívtelen magatartásunkat a lapokban teszi szóvá.” 1944. január 1-től február 29-ig összesen 81 ilyen kérés jött, teljesítésük túlhaladta volna a jótékony célokra előirányzott, felekezetenkénti 10 000 pengőt, és ebben még nem volt benne a Vöröskereszt, a Gyermekvédő Liga, illetve a Hadiárva támogatások. Mivel az igazgatóság úgy értékelte, hogy

120 Az 1942. évi tiszta feleslegből 8 tanoncotthonnak adtak egyenként 1000 pengőt. Fol. Hung. 3634/1 222.

121 1941-ben alapítványt hoztak létre, két erdélyi magyar szegény sorsú, végzett középiskolásnak a tanulmányai fedezésére a kertészeti egyetemen. Fol. Hung. 3634/1 155. 1942-ben létrehozták az Imreh Zsigmond tisztségviselői segélyalapot, 1943-ban a „Drexler Béla” munkás segélyalapot. (Fol. Hung. 3634/1 156., 222.)

122 1942 augusztusában a Hangya 10 000 pengő segélyt juttat az oroszhegyi tűzkárosultaknak. Ebből 6800 pengővel a 15, 20 és 30 pengőnként köteléki szövetkezeteiket terhelik meg, 3200 pengőt pedig a Központ vállalta magára. Fol. Hung. 3634/1 171.

1943. május 5-én a szilágypéri leégett gazdának 2000 pengős segélyt juttatott. Fol. Hung. 3634/1 240.

123 1943-ban (az 1942. évi tiszta nyereségből) 5–5000 pengős alapítványokat hoztak létre Erdély 6 magyar felekezeti iskolájában (zilahi református kollégium, kolozsvári katolikus gimnázium, kolozsvári unitárius kollégium, csíkszeredai katolikus gimnázium, székelyudvarhelyi református kollégium, székelykeresztúri unitárius kollégium) „erdélyi magyar és földművelő szülőkötől származó, jó előmenetelű ifjak” taníttatására. Fol. Hung. 3634/1 222.

124 Az 1942. évi jövedelemből a sepsiszentgyörgyi Mikó Kollégiumnak 20 000 pengőt irányoztak elő, annak ellenében, hogy állítson fel kereskedelmi szakot, és annak keretében hetenként egy órában szövetkezeti oktatást nyújtson. Fol. Hung. 3634/1 222.

125 1941 decemberében Horthy Miklósné nyomorenyhító akciójára, valamint a hadügyminiszter akciójára 2–2000 pengő adományt juttat, mely összeg felét arányosan a köteléki szövetkezetekre terhelte. Fol. Hung. 3634/1 116.

126 Az 1942. évi tiszta nyereségből 5000 pengőt. Fol. Hung. 3634/1 222.

127 Az 1943. évi feleslegből 80 000 pengőt. Fol. Hung. 3634/1 324.

128 Erdélyrészi Hangya alkalmazottak Elismert Vállalati Nyugdíjpénztára, Marosvásárhely központtal. Fol. Hung. 3634/1 155., 156.

129 Fol. Hung. 3634/1 302., 303.

130 Az 1942. évi nyereségből 20 000 pengővel, (Fol. Hung. 3634/1 222.)

nem tudja eldönteni a sürgősségi sorrendet, azt a határozatot hozták, hogy az egyházak támogatására szánt jótékonysági összeget egy összegben átutalják a püspökségekhez, és a kéréseket is oda irányítják, jelezve ezt az igénylőknek is.¹²⁹

A kolozsvári egyetemen tervezték egy szövetkezeti tanszék létrehozásának támogatását az 1942. évi nyereségből 20 000 pengővel¹³⁰, de ez kevésnek bizonyult, az egyetem erre 100 000 pengőt kért készpénzben.¹³¹ Mivel erre a Hangya Központnak nem volt pénze, a kiutalt összeget oktatási támogatásra osztotta szét.¹³² Viszont az egyetemnek beterjesztettek egy javaslatot, mely szerint a Szövetség és a Hangya fedezi 1–2 évre a Közgazdasági Kar kiadásait (5000–6000 pengő), ha indítanak szövetkezeti tanszéket.¹³³ Sajnos nincs több adat erről a próbálkozásról.

Tájékoztatás, propaganda, más fejlesztések. 1940 őszén a *Szövetkezés* laphoz felveszük Kiss Lászlót, a *Keleti Újság* marosmenti munkatársát havi 100 pengő fizetéssel, 2 havi próbaidőre.¹³⁴

1941 (?) -ben egy öttagú propagandabizottság közönségszolgálati feladatokat látott el (az írott és elektronikus sajtó tájékoztatása, kapcsolattartás), és a *Szövetkezet* lap kiadását végezte. Ebben az évben kiadtak három ismeretterjesztő könyvet a Hangya Szövetkezetről.

Az 1942-es évben „Mozgalmi és Sajtóosztályt” állítottak fel. Ez elsősorban „nevelési” feladatokat látott el az iskolaszövetkezeteken, tanfolyamokon, sajtón és filmen keresztül.

Szövetkezeti munka Erdélyben címmel ismertető filmet készítettek, amelyet egész Erdélyben bemutattak. Szeptember és október hónapokban valamennyi kirendeltség és áruraktár székhelyén 18 előadást tartottak összesen több mint 7000 hallgatónak a szövetkezeti mozgalom célkitűzéseiről.

Az 1943. július 22-i igazgatósági ülésen döntés születik arról, hogy a *Székelly Szó* marosvásárhelyi újságot támogatják az új nyomdagép vásárlásában.¹³⁵

1943-ban az EMGE-vel és a Szövetség Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központjával együtt októbertől 6 napos erdélyi tanulmányutat szerveztek 30 magyarországi újságíró számára, akik különféle folyóiratokban, újságokban népszerűsítették az erdélyi szövetkezeteket.

131 Fol. Hung. 3634/1 252.

132 A csíksomlyói kat., a sepsiszentgyörgyi ref., a székelyudvarhelyi ref., a gyergyószentmiklósi kat. tanítóképzők és az unit. egyház közt egyenlő részben. Az első 4 esetben ez összegű üzletrészek osztalékából „földműves szülőktől származó tanítójelöltek tanítási költsége nyerjen fedezetet”, utóbb pedig egy tanítóképzőt járó tagjuk, ua. kategóriájuk. Fol. Hung. 3634/1 252.

133 Fol. Hung. 3634/1 252.

134 Fol. Hung. 3634/1 23.

135 Fol. Hung. 3634/1 166.

136 Tartalékalap és az értékcsökkentési tartalékalap.

137 A tartós, azaz nem túl gyorsan fogyó áruk esetében inflációs időszakokban nagy különbség

AZ ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETI KÖZPONT GAZDASÁGI ADATAI

Az Erdélyrészi Hangya Szövetkezeti Központ gazdasági eredményeinek vizsgálatánál az év végi mérlegadatokat és zárszámadásokat elemeztem.

Teher (Forrás). Az év végi mérlegadatokat „teher (forrás)” részéből kiolvasható, hogy növekszik a Központ üzletrésztőkéje, azaz más üzemekben, szövetkezetekben való részvényeinek értéke. Ennek oka, hogy egyrészt kölcsönös üzletrészvásárlási kötelezettsége volt más szövetkezetekkel (például a „Szövetséggel” szemben), másrészt az újonnan alapított szövetkezetekben (pl. Erdélyi Gazdák Állatértékesítő Szövetkezete, Szárhegyi Lenfeldolgozó Szövetkezet) is vásárolt részvényeket. A Központ készpénz (likvid) forrásai¹³⁶ 1940 végén 2 millió, 1941 végén majdnem 3 millió (egészen pontosan 2 946 333), 1943 végén valamivel több mint 3 millió 300 ezer pengő volt. A készpénztartalékoknál nagyobb mértékben értékelte fel viszont a Központ az árualapját: ezt az értékkülönbözeti tartalék mutatja.¹³⁷ Erre a felértékelésre azért lehetett szüksége, hogy így pénzügyi helyzete minél kedvezőbbnek tűnjék, amire pedig a hitelfelvétel miatt lehetett szükség, mert az állami hitelek mellett egyre több magánhitelt vett fel.¹³⁸ A szövetkezetek követelése rész a tagszövetkezetek által befizetett árueelőlegeket fedi. A keletkezett feleslegből (nyereségből) vásárlási visszatérítést adtak a tagszövetkezeteknek¹³⁹ (üzletrészben és számla-jóváírásban), és támogatták a nyugdíjalapot. Az így megmaradt tiszta felesleg 20%-át a törvényes előírások szerint a tartalékalap növelésére fordították, osztalékot adtak¹⁴⁰, a nyugdíjalapot támogatták, a többi egy részét Hangya „szolgáltató” intézményeknek¹⁴¹, más részét pedig jótékonyági célokra adták. Az 1943. évi nyereségből külön megemelték a tartalékalapot.¹⁴²

keletkezik az áru beszerzési összege és a későbbi értékesítés között amiatt is, hogy az infláció miatt az áru (önmagában vett) értéke emelkedik. Ezt az értéknövekedést tükrözi az értékkülönbözeti tartalék, de ez nem készpénz, hanem csak az áru eladásakor realizálódik.

138 Ezek együttes összege 1942 végén több mint 20 millió pengőre rúgott (pénzügyi hitelek + hitelezők).

139 Az 1941. évi feleslegből 3%-ot (365 411 pengő), az 1942. évből 2%-ot (213 070 pengőt), az 1943. évből 460 000 pengőt. Fol. Hung. 3634/1 147., 151., 222., 224., 324.

140 5%-os osztalékot. Ez az 1941. évi tiszta jövedelemből 23 475 pengő volt (a 4695 darab 1000 pengős üzletrész után), az 1942. évből 39 495 pengő, az 1943. évből 94 850 pengő (Fol. Hung. 3634/1 155., 222., 326).

141 Az 1941. évi feleslegből a Hangya székházban létesített kantin felszerelésére 10 000, tisztviselői üdülőtelep létesítésére 12 000 pengőt irányoztak elő. Az 1942. évi feleslegből további 10 000

LÁSZLÓ MÁRTON: ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETEK
MAROSVÁSÁRHELYI KÖZPONTJA

Vagyon (Eszköz). Ha a vagyon év végi állapotát nézzük, szembevetendő az állóeszközök (állóvagyon: ingatlan + berendezések, felszerelések) értéknövekedése. Az ingatlan értéknövekedésének oka egyrészt az új ingatlanok vásárlása, másrészt az ezekbe történt befektetések (épületfelépítések, bővítések). A meggyesfalvi és egyéb üzemekbe vásárolt új gépek értéke tükröződik a berendezések, felszerelések értéknövekedésében. Látható, hogy 1942 folyamán történtek a nagy beruházások. Az ingatlanok értéke ekkor nő meg több mint kétszeresére, a gépeké több mint háromszorosára.

Az értékpapír valószínűleg államkötvény-felvásárlást takar.¹⁴³ Az érdekelt-ségek pedig valószínűleg egy-egy, a Központnak szállító gyárban vásárolt részvényeket fedik. E két tétel értéknövekedése részben az infláció miatti felértékelésekkel magyarázható. Az árukészlet a beszerzési árat tükrözi, inflációs felértékelések nélkül, ez is folyamatosan növekszik. A szövetkezetek hosszú lejáratú befektetéseire (pl. székházépítésre, gépvásárlásra) adott hitel tükröződik a szövetkezetek tartozása részben, ez csak kismértékű emelkedést mutat és relatív kis tételű. Az adósok és átmeneti adósok egy része a bizományi értékesítésből (késleltetett fizetésből) adódik.¹⁴⁴

Nyereség. A nyereség résznél az ingatlanjövedelem csökkenésének oka a bérházak egy részének az eladása, és így a házbérlőjövedelem lecsökkenése.

Összforgalom. Az összforgalom adatait az alábbi táblázat összegzi.

	1941	1942	1943	1944
Fogy.	26 449 099	28 748 630	45 761 927	47 489 059
Ért.	3 150 717	8 240 916	6 974 440	1 999 762
Term.	430 883	2 110 602	8 963 349	7 954 820
Összforg.	30 030 699	39 100 149	n 26% 61 699 717	n 57% 57 443 643

n – növekedés az előző évhez viszonyítva

pengőt különítettek el az üdülőtelep létrehozására. (Fol. Hung. 3634/1 156., 222.) Az 1943. évi feleslegről a meggyesfalvi református egyháznak 20 000 pengős adományt adtak, mert az egyházközség tagjainak jó része a Hangya üzemek alkalmazottja volt. Fol. Hung. 3634/1 324.

142 80 000 pengővel. Fol. Hung. 3634/1 326.

143 Ez egy relatív biztos hozamú pénzbefektetési forma, gyakorlatilag bankbetétként működik.

144 A Központ odaadja az igényelt árut a szövetkezeteknek, illetve magánkereskedőknek, amit később, az áru eladása után fizetnek ki.

1942-ben a három üzletág forgalma több mint 39 millió pengő volt. Az értékesítési ágazat (20,5%) több mint kétszeres növekedést (8 millió pengős forgalmat), a termelési ágazat (8,0%) több mint ötszörös növekedést (kétfélmillió pengő forgalmat) teljesített. Összességében az 1942. évi összforgalom több mint 26%-kal haladta meg az előző évit. 1943-ra már beindultak a felépített üzemek, a termelési üzletág forgalma megnégyszereződött, viszont az értékesítés a rossz időjárás miatt visszaesett. Az 1944-es évi visszaesést egyértelműen Erdély hadszíntérré válása okozta. Az összforgalmat tekintve dinamikus növekedés látható, amit a háborús pusztítás akaszt meg.

AZ ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETI KÖZPONT NÉHÁNY „VONÁSA”

Marosvásárhely-központúság. Az EGÁZ megalakítása kapcsán az Erdélyrészi Hangya Központ vezetősége ragaszkodott a marosvásárhelyi székhelyhez. Ugyanez volt az álláspontja az erdélyi tejszövetkezet megalakításakor is.¹⁴⁵

Lobbitevékenység. Egyes Hangya-tisztviselők valószínűsíthetően településük, illetve régiójuk településének lobbiztak. Az, hogy Kibédén indult fafaragó tanfolyam, valószínűleg Imreh Zsigmond lobbitevékenységének köszönhető, ő kötődött a településhez. Székelykeresztúrért lobbizott 1943 februárjában Pál Dénes és Nagy Lajos, hogy ott épüljön fel a tervezett gyümölcsfeldolgozó.¹⁴⁶

Hivatali befolyás magáncélokra való felhasználása. 1941. július 30-án Jánky Endre vezérigazgató javaslatára egy kft-t alapítanak az erdélyi borvíz anyaországi értékesítésére. Az elképzelések szerint a 10 000 pengős alaptőkének felét az Erdélyrészi Hangya adná, 1000–1000 pengőt pedig Jánky Endre, Mező Gyula cégvezető, Retteggy Béla, a budapesti iroda vezetője, Dancs Árpád, a budapesti iroda tisztviselője és Bálint Mihály mérnök. Úgy tervezték, hogy Retteggy Béla 1000 pengőjén kívül az összeg többi részét az Erdélyrészi Hangya fizetné ki, úgy, hogy a többi magánszemélynek 6%-os kamatos kölcsönt nyújtana, amit az egyes törzsbetétekre eső jövedelemből fedeznek, amíg vissza nem térül.¹⁴⁷

Az 1942. július 23-i igazgatósági és felügyelőbizottsági ülésen Jánky Endre és más tisztviselők kiharcolják, hogy öt évvel többet számítsanak be nekik, és

145 Fol. Hung. 3634/1 242.

146 Fol. Hung. 3634/1 271.

147 Fol. Hung. 3634/1 82.

LÁSZLÓ MÁRTON: ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETEK
MAROSVÁSÁRHELYI KÖZPONTJA

ennek a nyugdíjrészét a Hangya fizesse. Ezenkívül Jánky „reprerentációs kötelezettségeire” hivatkozva eléri, hogy az autót „magántermészetű” ügyekben is használhassa.¹⁴⁸ Az elnöki és ügyvezető elnöki reprerentációs kiadásokat és tiszteletdíjakat folyamatosan emelik. 1943 májusában elengedik egyes tisztviselőknek a Hangya Központ által adott kölcsönök visszafizetését az évi nyereségből.¹⁴⁹

Tisztviselők és Hangya-alkalmazottak a raktárból vásároltak.¹⁵⁰ A helyzet megoldására 1944 júliusában megtiltották a tisztviselők és alkalmazottak raktárból való vásárlását azokban a helységeben, ahol Hangya típusüzletek is voltak, de a típusüzletekben való vásárlás esetén 5%-os vásárlási visszatérítést adtak.¹⁵¹ Valószínűleg a negatív tapasztalatok miatt építettek be a boltkezelői szerződésbe egy „versenytilalom” szakaszt, ennek lényege, hogy a boltkezelő ne alapíthasson saját boltot, hogy ennek egyeduralmáért ne vigye csődbe a helyi Hangya szövetségi boltot.¹⁵²

AZ ERDÉLYRÉSZI HANGYA KÖZPONT TAGSZÖVETKEZETEI

Az észak-erdélyi Hangya tagszövetkezetek újra be kellett jegyeztessék magukat a megyei cégbíróságokon, az eddigi adatok alapján nem állapítható meg, melyek voltak az újonnan alakult, és melyek a már régen is létező, de újra bejegyzett szövetkezetek. Az adatok szerint 1941-ben alakult/jegyezték be a legtöbb szövetkezetet a magyar uralom alatt.

Az Erdélyrészi Hangya Központ tagszövetkezeteinek néhány fontosabb adata:

	1940	1941	1942	1943
Év végéig mérleget készített szövetkezetek száma	185 (szöv. száma)	369	400	410
Szövetkezeti boltok száma (fő és fiók)	220	394	433	
Szövetkezeti kocsmák száma	n. a.	235	299	
Magánüzletek száma a szövetkezetek székhelyein	n. a.	1003	1204	
Kocsmák száma a szövetkezetek székhelyein	n. a.	468	649	
Szövetkezetek tagjainak száma	25 606	49 146	52 657	
Szövetkezetek alkalmazottainak száma	337	721	927	

148 Fol. Hung. 3634/1160–161.

149 Fol. Hung. 3634/1 225.

150 Az áruraktárból csak nagybani eladás folyt, kereskedőket és viszonteladókat szolgáltak ki, ennek megfelelően az áru jóval olcsóbb volt, mint ha üzletekben vagy boltokban vásárolták volna meg.

151 Fol. Hung. 3634/1 241.

152 Fol. Hung. 3634/1 297.

SZÖVETKEZETEK ERDÉLYBEN ÉS EURÓPÁBAN

	1940	1941	1942
Szövetkezetek összforgalma	6 432 226	21 184 678	35 076 527
Havi átlag forgalom	n. a.	1 765 389	2 926 043
Egy szövetkezetre eső évi forgalom	n. a.	57 415	87 691
Egy szövetkezetre eső havi átlag forgalom	n. a.	4480	7307
Egy boltra eső évi forgalom	n. a.	53 768	81 008
Egy boltra eső havi átlag forgalom	n. a.	4480	6750
Szövetkezetek árukészlete	828 086	n. a.	n. a.
Szövetkezetek ingatlanjai	297 085	n. a.	n. a.
Szövetkezetek üzletrészeinek száma	n. a.	63 751	75 432
Szövetkezetek üzletrésztőkéje	631 964	1 275 020	1 508 640
Szövetkezetek tartalékalapja	601 472	n. a.	n. a.
Szövetkezetek ingatlan ért. csökk. alapja	62 019	n. a.	n. a.
Szövetkezetek vásárlási visszatérítése a tagoknak	93 380	n. a.	n. a.
Egy tagra eső évi forgalom	n. a.	431	666

* n. a. – nincs adat

** a pénzüsszegek pengőben értendők

Az adatok – akárcsak a Központ esetében – folyamatos növekedést tükröznek. A tagszövetkezetek mérlegadataiban a vagyon résznél megfigyelhető, hogy nincs értékkülönbözeti tartalék, valószínűleg azért, mert az áruk jó része gyorsan fogyó áru, főleg élelmiszer. A követelések nagy része pedig hitelbe eladott árut takar. 1941-ben öt tagszövetkezetnek veszteséges volt¹⁵³, 1941 júliusában a Központ szanálta őket: egyrészt fedezte a veszteségeiket, másrészt könyvelési trükkökkel eltüntette a veszteséget a mérlegadatokból.¹⁵⁴

A Hangya Szövetkezeti Központhoz tartozó tagszövetkezetek vezetőségének foglalkozás szerinti összetételét az alábbi táblázat összesíti.

Foglalkozás	Elnök			Ügyvezető		
	1940	1941	1942	1940	1941	1942
Év						
Lelkész	55	124	122	57	116	121
Tanító	17	42	46	49	93	100
Földműves	82	170	162	51	123	118
Egyéb	31	33	55	28	37	61
Összesen	185	369	385	185	244	400

153 Az érmindszentinek, a vérvölgyinek, a homoródújfalusinak, a désaknainak és a mezőfeleinek.

154 Veszteségüknek megfelelő összegű kölcsönt kaptak, ezzel leírták a veszteségeiket. Az összegeket kiemelték az éves mérleg szövetkezetek tartozása részéből, így az eltűnt a könyvelésből. Viszont a szövetkezetek vezetőivel aláírtattak egy nyilatkozatot, amelyben kötelezettséget vállaltak arra, hogy amikor nyereségesen fognak működni, kamatmentes kölcsönként visszafizetik az összeget a Központnak. Fol. Hung. 3634/1 81.

**LÁSZLÓ MÁRTON: ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETEK
MAROSVÁSÁRHELYI KÖZPONTJA**

Foglalkozás	Könyvelő			Pénztárnok		
	1940	1941	1942	1940	1941	1942
Év						
Lelkész	40	87	99	6	4	12
Tanító	56	117	113	9	22	16
Földműves	57	119	118	147	303	313
Egyéb	32	46	1	23	40	59
Összesen	185	369	331	185	369	400

A szövetkezetek vezetőinek összetételét vizsgálva megállapítható, hogy az elnökök, ügyvezetők és könyvelők között a lelkészek nagy arányban voltak jelen, a pénztárosok között viszont elenyésző számban. A tanítók főleg ügyvezetői és könyvelői munkakört töltötték be, viszonylag alacsony közöttük az elnökök és könyvelők aránya. A földműves foglalkozásúak az elnökök között többségben vannak, az ügyvezetők között nagyjából ugyanakkora az arányuk, mint a lelkészeknek. Könyvelési munkakörben ugyanannyian dolgoznak, mint a tanítók, viszont messze túltreprezentáltak mint pénztárosok.

Összességében a (reprezentatív) elnöki funkciót főleg földművelők, ettől számban kissé elmaradva lelkészek töltik be. Az ügyvezetői munkakörben kiegyenlítetten a lelkészek és földművelők vezetnek, a tanítók nem sokkal maradva el tőlük. A könyvelői munkakörben kiegyenlítetten a tanítók és földművesek vannak, a lelkészek aránya ettől kissé elmaradt. Viszont a pénztárosi munkakörben, amely az ellenőrzést biztosította, a tagok túlnyomó része földműves. Azaz a kontrollt a szövetkezeti tagok (a helybeliek) helybelire bízzák, így kontrollálva a nem helybeli születésű – elhelyezhető vagy könnyebben elköltöző – értelmiségi foglalkozású szövetkezeti vezetőket.

A HÁBORÚ HATÁSAI ÉS AZ ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETI KÖZPONT MEGSZÜNÉSE

A háború gyökeres változásokat hozott a szövetkezet életében. Először is a közvetlen háborús károk jelentősek voltak. A Központ 14 734 221 pengő értékű kárt szenvedett.¹⁵⁵ A háború során a kolozsvári és kővártelepi kirendeltségek pusztulásáról ismerünk részleteket.¹⁵⁶ 1945. szeptember 18-án viszont már működött 292 szövetkezet és a volt 16 áruraktárból tíz.

155 Fol. Hung. 3634/2 69.

156 Fol. Hung. 3634/1 331–333. Kolozsváron a június 2-i amerikai bombatámadás az ottani kirendeltségben 261 000 pengő kárt okozott épületekben és áruban. Az alkalmazottak közül 2 súlyos, több könnyebb sebesült volt. A Központ mindannyiuknak segélyt utalt ki. A kővártelepi szövetkezet épületét is bombatalálat érte. Az egész épület tönkrement, az árukészlet megsemmisült, egy gyakornok meghalt.

Az igazgatóságból nyolc (Bethlen László, Fodor Albert, Páll Dénes, Teleki Artur, Pataky Tibor, Polonkay Tivadar, Balogh Miklós, Béldi Kálmán), a felügyelőbizottságból két tag (Schuller Artur és Papp István) távozott. Helyettük szeptember 18-án új tagokat választottak az igazgatóságba (Ambrus Pétert Nagyváradról, Bálint Albertet Rugonfalváról, Benedek Gábort Kökösről, Bitay Antalt Bogártelkéről, Bustya Józsefet Nyárádszentlászlóból, Miszti Józsefet Borsáról, Lackó Istvánt Gyergyóremetéről, Vas Istvánt Szépenyerűszentmártonból) és a felügyelőbizottságba (Csákány Jánost Kolozsvárról, Orbán Jánost Szilágyozoványról.) Új „kijáróemberek” és ügyintézők tűnnek fel. A bukaresti kijáróember Zimányi Péter¹⁵⁷, és valószínűleg fontos szerepe van Kisgyörgy Imrének is.¹⁵⁸ A felettes szövetségi szerv pedig a bukaresti Nemzeti Szövetségi Intézet.¹⁵⁹

1945. szeptember 18-án az Erdélyrészi Hangya Szövetségek Marosvásárhelyi Központja és a Nagyenyedi Hangya Szövetségi Szövetség rendkívüli közös közgyűlést tartott. A marosvásárhelyi Hangya 420 tagszövetségéből 285-ből, a nagyenyedi Hangya 183 szövetségéből pedig 92-ből voltak jelen küldöttek. Mivel a résztvevők nem fértek be a Hangya székházának termébe, átmentek a Református Kollégiumba, s ott tartották meg a gyűlést. A két intézmény vezetői az azelőtt egy órával megtartott gyűlésen külön-külön határoztak az egyesülésről. A közgyűlésen ismertették a küldöttekkel az elképzeléseket. A létrejövő szövetségi központ átveszi és fenntartja a két társult intézmény egyes raktárait¹⁶⁰, termelő üzemeit és mintaboltjait.¹⁶¹ Az új szövetségi központ a „Kaláka” Népi Szövetségek Központja, Marosvásárhely lenne. De a gyűlésen a kiküldöttek, „tárgyalás alá véve a Központ nevének megállapítását, az elhangzott hozzászólások és viták után a közgyűlés 140 kiküldötte 26 ellenében a céget a következőképpen állapítja meg: „Hangya” Erdélyi Népi Szövetségek Központja, Marosvásárhely.”¹⁶² A többségi akaratot viszont nem lehetett keresztülvinni, a „Hangya” nevet nem lehetett megtartani. A szavazás után ugyanis az „[...] elnök megállapítja, hogy az utóbbi kérdés megszavazásánál idegen személyek is részt vettek, s ezért a közgyűlés egyhangú hozzájárulásával a Központ nevének megállapítása céljából újabb szavazást rendel el.

157 Ő próbál a bukaresti Nemzeti Postatakarékpénztártól (Casa de Economii și Cecuri Poștale) kölcsönt szerezni forgótökének. Fol. Hung. 3634/2 72.

158 Ő ismerteti a közgyűléssel az éves költségvetést. Fol. Hung. 3634/2 72.

159 Institutul Național al Cooperăției. Ez láttamozta a költségvetést.

160 Arad, Barót, Csíkszereda, Dés, Kolozsvár, Kézdivásárhely, Marosvásárhely, Nagyenyed, Nagyvárad, Sepsiszentgyörgy, Szatmár, Székelykeresztúr, Székelyudvarhely, Szilágyosmlyó.

161 Dés, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Szilágyosmlyó.

162 Fol. Hung. 3634/2 128.

A közgyűlés 897 szavazattal 141 szavazattal szemben kimondja, hogy a központ cége a következő lesz: „Kaláka” Erdélyi Népi Szövetkezetek Központja, Marosvásárhely. A kiküldöttek közül többen tartózkodtak a szavazástól. Viszont a küldöttek összesen 2785 szavazattal rendelkeztek¹⁶³, tehát a névváltoztatást a küldöttek elenyésző többsége nem szavazta meg, ők a második szavazásnál tartózkodtak, valószínűleg az első szavazás után nem látták értelmét a javaslat ellen szavazásnak. Így szűnt meg az Erdélyrészi Hangya Szövetkezeti Központ.

AZ ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETI KÖZPONT GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGE – ÖSSZESÍTÉS

Az Erdélyrészi Hangya Központ tevékenységének legjellemzőbb vonása a nagyberuházások beindítása, főleg a termelési szektorban. Megfigyelhető, hogy a fogyasztási üzletág mellett rövid időn belül felfejezik a felvásárlást és termelést. A termelésnél a cél egyrészt a vidéki lakosságtól felvásárolt alapanyagokból készáru előállítására (gyümölcslékészítés, dzsemkészítés), mert ezáltal nagyobb jövedelemhez jutnak. Másrészt olyan közszükségleti cikkek előállítására törekedtek, amire felvásárlási igény van a szövetkezeti tagság részéről (szappan, mosószerek, hordók, seprűk). A képzés keretében önmaguk számára képeztek munkaerőt: olyan termékek előállítását tanították be, amelyeket a Központ értékesített.

A Hangya Központ gyakorlatilag a magyar állami gazdaságpolitika megvalósítója volt: a magyar állami befektetések elosztási csatornája. Magyar állami utasítások szerint és főleg a magyar állam pénzén fejlesztettek. Gazdaságilag sikereseknek mondhatók, bár nehéz felbecsülni, hogy milyen mértékben. (Ennek megítéléséhez az éves bevételnövekedésekből le kellene vonni az infláció mértékét. Mivel abban az időszakban nem mérték az inflációt, nagyon bonyolult lenne ezt kiszámítani¹⁶⁴.)

A Központon belül létezett hivatali hatalommal való visszaélés, ami közvetlenül kevés (párezer pengő) veszteséget jelentett a központnak. Közvetett hatását (a jövedelemvesztéset egy lehetséges jövedelemforrás: a borvízforgalom kiesését) nehéz felbecsülni. A többi visszaélési forma hatását nem lehet felbecsülni. A lobbitevékenység és a hivatali befolyás saját célra való felhasználása nem egyedi jelenség, sem abban a korban, sem máskor.

163 Fol. Hung. 3634/2 144.

164 Esetleg a gabonaárak éves növekedéséből lehetne az árak növekedését megállapítani. De a gabonaárakat a hadi konjunktúra is felemelte, így ezen a módon nem lehetséges az infláció kiszámítása.

Gazdaságfejlesztésük fontos eleme, hogy helyi erőforrásokra alapoztak és helyi feldolgozásra törekedtek. Elindított felvásárlásaikkal, képzéseikkel, gyártelep-kiépítéssel munkahelyeket teremtettek, életszínvonal-növekedést tettek lehetővé. Beindított gazdasági megvalósításaik hosszú ideig működtek¹⁶⁵ vagy működnek ma is¹⁶⁶. Az Erdélyrészi Hangya Központ összességében pozitív hatással volt mind Erdély/Székelyföld gazdaságára, mind a lakosság anyagi gyarapodására.

MELLÉKLETEK

AZ ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETI KÖZPONT ÉV VÉGI ÖSSZESÍTETT ZÁRSZÁMADÁSAI 1940–1943

Vagyon (Eszköz)

Év	1941. dec. 31.	1942. dec. 31.	1943. dec. 31.
Ingatlan	1 411 220	3 500 360	4 659 098
Ber., felsz.	447 195	1 159 878	1 695 914
Készpénz, banki követelés	1 029 381	745 229	1 302 327
Értékpapír, érdekeltségek	50 500	201 965	472 065
Árukészlet	6 909 425	8 770 005	14 781 525
Szöv.-ek tartozása	1 027 024	1 115 502	1 630 463
Hizlalási tev-gel kapcs. adósok	1 128 757	–	9 635 632
Adósok	1 232 325	5 420 041	
Átm. adósok	42 487	22 695	80 600
Fedezeti és óvadékváltók, kezes	3 875 674	5 986 867	4 518 549

Teher (Forrás)

Év	1940. dec. 31.	1941. dec. 31.	1942. dec. 31.
Üzl-rész-tőke	469 500	789 900	1 897 000
Tart.alap	1 511 737	1 561 097	1 614 430
Értékcsokk.tart.	541 393	1 385 236	1 760 532
Értékkül.tart.	773 465	1 347 520	3 666 638
Törl-es kölcsön	400 000	507 592	1 084 680
Pénzint. hitelek	2 658 452	7 141 994	9 950 757
Visszl. váltók	684 530	525 500	823 400
Szöv-ek követ.	94 228	302 145	515 069
Hitelezők	5 496 186	6 620 616	10 897 771
Átm. hitelezők	433 224	477 669	1 275 444

165 A szárhegyi lenfeldolgozó az 1990-es évekig működött.

166 Például a megyesfalvi gyártelep egyes részei.

**LÁSZLÓ MÁRTON: ERDÉLYRÉSZI HANGYA SZÖVETKEZETEK
MAROSVÁSÁRHELYI KÖZPONTJA**

Év	Felesleg	Oszta- lék (fel- nem vett)	Fedezeti és óva- dékvalt ók, kezessé- gek	Alapítványok		Hangya alkalm. ny. pénztá- ra	Összesen
				I. Zs. tiszv. sa.	Drexler B. mun- kás sa.		
1940. dec. 31.	215 602	–	3 875 674	–	–	–	13 278 319
1941. dec. 31.	241 474	–	5 986 867	35 000	–	–	20 935 748
1942. dec. 31.	267 736	4169	4 518 549	300 000	200 000	1 068 525	34 257 628

Veszteség

Év	1941	1942	1943
Személyzeti kiadások	984 197	1 569 658	2 977 495
Üzleti költségek	776 055	1 168 415	1 990 357
Adók, illetékek	20 432	107 415	260 331
Kamat- és bankköltség	189 552	422 169	740 089
Leírások	93 722	102 239	215 709
Tartalékolás, nyugdíjart.	269 874	130 000	–
Nyereség áthozatal az előző évről	–	9006	6684
Felesleg	215 602	232 467	261 051
Összesen	2 549 437	3 741 435	7 331 719

Nyereség

Év	1941. dec. 31.	1942. dec. 31.	1943. dec. 31.
Nyersfelesleg az árukon	2 348 571	3 280 288	6 411 831
Kamatjövedelem	62 762	124 791	140 434
Ingatlanok jövedelme	18 850	15 990	3 621
Egyéb jövedelem	119 253	311 359	759 146
Áthozott nyereség	–	9006	6684
Összesen	2 549 437	3 741 435	7 331 719

**JELEN TANULMÁNYBAN KÖZÖLT ADATOK ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ
FORRÁSMUNKÁK:**

Az Erdélyrészi „Hangya” Központ zárszámadása – Az Erdélyrészi Hangya Központ, mint Szövetkezet, Marosvásárhely, Igazgatóságának és Felügyelőbizottságának 1941. évi jelentése. Marosvásárhely, 1942, 22. Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtár-Fq 8513/1941.

- Az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek Marosvásárhelyi Központjának 1942. évi zárszámadása – Az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek Marosvásárhelyi Központja Igazgatóságának és Felügyelőbizottságának 1942. évi jelentése. Marosvásárhely, 1943, 22. Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtár-Fq 8513/1942.

- Az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek Marosvásárhelyi Központjának 1942. évi zárszámadása – Az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek Marosvásárhelyi Központja Igazgatóságának és Felügyelőbizottságának 1943. évi jelentése. Marosvásárhely, 1944, 22. Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtár – Fq 8513/1943.